

Универзитет у Београду
Филозофски факултет

Мастер рад

Тема:

Шпански борци у југословенском друштву (1945-1953.)

Кандидат: Сандра Станојевић ИС16/24

Ментор: Проф. др Александар Животић

Београд, јул 2018.

Садржај

Предговор.....	3
Увод	7
Друштво послератне Југославије (1945-1953).....	15
Истакнути Шпански борци	26
Коча Поповић	42
Гојко Николиш	45
Благоје Нешковић.....	47
Значај Шпанских бораца у КПЈ	51
Улога у друштву	54
1. Интелектуалци и политичари	55
2. Радници.....	64
3. Официри ЈНА.....	74
Закључак.....	77
Извори и литература	80

Предговор

Тема о којој се говори у овом мастер раду је "Шпански борци у југословенском друштву (1945-1953)", дакле периоду након Другог светског рата. Када сам почињала са истраживањем, у почетку нисам била сигурна одакле да почнем па сам кренула од зборника *Народни хероји Југославије*, где сам тражила оне који су били народни хероји и шпански борци.

Касније су послужиле још неке књиге у којима су били знаменити Југословени: *Зборник народних хероја*, *Војна Енциклопедија*, *Југословенски савременици: ко је ко у Југославији?*. Такви лексикони и енциклопедије су били неопходни због информација о именима и животима људи који би могли да буду значајни за овај рад, а касније и да се допуне одређене биографије за које није било много података у изворима.

Извори који су коришћени у раду су материјали *Контролне комисије ЦК КПЈ- партијског пункта у Паризу*, *Кадровске комисије ЦК КП Шпаније*, и биографије људи који су учествовали у Шпанском грађанском рату из Фонда Југословенски добровољци у Шпанском грађанском рату пронађени у Архиву Југославије. Ти спискови добровољаца су били јако важни јер су у њима пронађена имена као што су: Петар Дапчевић, Иван Гошњак, Вељко Ковачевић, Благоје Нешковић, Гојко Николиш, Константин Поповић, Лазар Удовички, Велимир Влаховић¹, што је доказ да су ти људи и учествовали у рату.

У Архиву Југославије прегледано је 140 биографија шпанских бораца у фонду Југословенски добровољци у Шп. грађ. рату. У неким фасциклама недостајале су тражене биографије. Већина фасцикли је садржала лични лист добровољаца који су они сами попуњавали на захтев Партије, па им можда недостаје поузданости, или биографија чланова Комунистичке партије Шпаније (ко је био њен члан), а у неким фасциклама налазила су се оба. У случајевима када тражена фасцикла није могла бити добијена у Архиву, онда су се одређене биографије бораца морале пронаћи у енциклопедијама, зборницима и мемоарима.

¹ Архив Југославије, Фонд 724 Југословенски добровољци у Шп. гр. рату, Материјали Контролне комисије ЦК КПЈ партијског пункта у Паризу и Кадровске комисије ЦК КП Шпаније, I - d / 2

Такође, за активности неких шпанских бораца након рата коришћен је Фонд ЦК КПЈ и у њему записници *Комисије за међународне односе и везе* и *Депеше 1945-1950*. У *Депешама*² су пронађена писма тадашњег начелника Генералштаба Коче Поповића и помоћника министра спољних послова Алеша Беблера Маршалу Титу и Едварду Кардељу, а такође и писма шпанског борца Владимира Поповића Кардељу и Кардеља Родољубу Чолаковићу.

Поред тих извештаја и писама који су пронађени у Архиву Југославије и који су послужили као извори првог реда, за биографије бораца и њихово деловање након Другог светског рата коришћени су мемоари и зборници сећања југословенских добровољаца.

Што се тиче мемоара то су добри извори који нам доносе виђења, размишљања и деловања људи који пишу, али треба бити опрезан јер може доћи до преувеличавања историјског значаја онога ко пише и до покушаја да се сакрију неке грешке писца, а истакну заслуге. На пример, мемоари Гојка Николиша *"Корен, стабло, наветина"* и Коче Поповића *"Белешке уз ратовање"* су јако добри мемоари пуни интроспекција и размишљања, дакле дубљег разумевања околности и ситуација у којима су се нашли. Историчар Бранко Петрановић у књизи *Историчар и савремена епоха* означава мемоаре Гојка Николиша као јако добре.

Поред мемоара коришћена је и доступна биографска литература. Неке од коришћених биографија су: *Коча Поповић - дубока људска тајна* од Душана Чкребића, *Гојко Николиш - живот и дело* од Вере Гавриловић која му је била дугогодишњи професионални сарадник па је и имала приступ његовој архиви и документима, *Досије о Благоју Нешковићу* од Венцеслава Глишића, то су прилози за биографију од стране историчара који је водио разговоре са њим од 1972. до 1984. године, затим *Благоје Нешковић (1907-1984).-политичка биографија* докторска дисертација Ене С. Мирковић. Та дисертација је јако добра и поткрепљена многим докуменитима о Благоју Нешковићу из његовог легата, Архива Југославије и Архива Србије. Она ми је помогла да дођем до политичких идеја Благоја Нешковића и корена сукоба са партијом 1952. године, што нисам имала прилике да увидим и за неке друге шпанске борце, јер је недостајала једна овако објективна биографија.

Пошто се у овој теми говори и о њиховим утицајима у друштву морала је бити пронађена и литература у вези југословенског друштва од краја Другог светског рата па до 1953. Литература која је за то коришћена је: од Бранка Петрановића *Историја Југославије III*,

² Архив Југославије, ЦК КПЈ - Депеше 1945-1950, А СК SKJ, II D / 1-306

Југославија на размеђу (1945-1950) и Политичка и економска основа народне власти у Југославији за време обнове, од Љубодрага Димића Агитпроп култура затим, Комунисти Југославије (1919 - 1969) коју су приредили Перо Морача и Слободан Босиљчић. И Оснивачки Конгрес КП Србије (8-12 мај 1945) су извори које су приредили Венцеслав Глишић и Милан Борковић.

За општу слику о Шпанском грађанском рату коришћена је литература: *Историја Шпаније* Никола Самарцић и *Историја Шпаније* Фе Бахо Алварес и Хулио Хил Пећароман, а за искуства југословенских добровољаца у рату књиге *Југословени у Шпанији, Шпанска праскозорја* Гојка Николиша, *Шпанија 1936-1939. Зборник сећања југословенских добровољаца у Шпанском рату 1-5, Наши Шпанци. Зборник фотографија и докумената о учешћу југословенских добровољаца у Шпанском рату 1936-1939.*

Циљ овог истраживања је да се утврди значај шпанских бораца у југословенском друштву након рата, закључно са 1953. годином. Како су они допринели развоју социјалистичког друштва, које су им биле заслуге? Да ли су они који су деловали у оквиру Партије били толико подложни њеном утицају да нису могли самостално да делују или су ипак имали извесну слободу?

Овим радом хтео се постићи увид у то колико су далеко они заправо стизали у друштву и да ли је то било због личних квалитета или можда само јер су били шпански борци или борци НОП-а. Неки нису ни били чланови Партије, и чини се да им је самим тим припала нижа улога у друштву. Неки од њих су били послератна друштвена елита па се могло испитати колико су њихови ставови, који су можда били супротни или се на неки начин разликовали од става Партије, утицали на њихов успон или пад на политичкој или друштвеној лествици. Такође ме интересовао њихов животни пут и колико је учешће у Шпанском грађанском рату утицало на њих и њихов развој, па сам се дотакла у кратким цртама Шпанског грађанског рата у једном поглављу и њиховог учешћа у њему.

Надам се да сам одговоре на ова питања бар делимично успела да дам, као и да шпанске борце сместим у југословенско послератно друштво. Извршена је и класификација према томе ко је од шпанских бораца, чије су биографије проучене у овом раду, интелектуалац, радник, а ко официр. У обзир, у овом случају, нису узети сељаци јер је много шпанских бораца рођено и одрасло на селу али се нису тиме бавили након рата.

Много њих се бавило интелектуалним и политичким радом и били чланови масовних организација Народног фронта, Јединствених синдиката и осталих организација које је оформила Партија.

Увод

У уводу ће бити речено нешто о догађају који је имао несумњив значај у животу сваког од људи о којима ће у овом раду бити писано, а то је учешће у Шпанском грађанском рату. Поред Југословена из земље постојали су и многи Југословени који су између два рата били расути по свету у потрази за послом и бољим животом, неки од њих су били и политички активни, а неки само симпатизери радничког покрета. Свако од њих је са различитих страна добио информације о догађајима у Шпанији, али и свако од њих је одлучио да оде, да да свој допринос тој борби. Неки су упућени по директивама својих партија. На питање зашто одлазе у Шпанију, они су одговарали: "Да помогнемо шпањолском народу у његовој оправданој, херојској и тешкој борби" или "Да са оружјем у руци узмемо учешћа у борби против немачког и италијанског фашизма".³

Шпански грађански рат се одвијао у бурним временима како за државу Шпанију тако и за целу Европу. Настао је као последица сплета околности које су се десиле у Шпанији 20их и 30их година 20. века. Као и у већини земаља тадашње Европе за власт су се бориле левица и десница. На страни левике су били радници из Астуријаса, Баскије, Каталоније и већих градова (Мадрид, Севилја), сељаци најамници из Андалузије и Екстремадуре и неки интелектуалци прогресивних схватања а на страни деснице били су индустријалци, латифундисти (земљопоседници), војска и црква. Било је то време подела када су се сви они делили и на републиканце и монархисте.

Стабилност монархије је превасходно уздрмана 13. септембра 1923. године када је генерал Мигел Примо де Ривера извршио војни удар подржан од стране војних гарнизона и образовао привремени Директоријум. Пуч је био резултат незадовољства војске резултатима либералне владе по питању Марока и неповерења одређеног броја политичара и официра у Парламент, где су они сматрали да је потребна "чврста рука" да би се успоставио социјални мир, који је био уздрман због потребе за политичким и друштвеним реформама.

³ Вељко Влаховић, *Шпански грађански рат*, Сабрани радови I, Издавачки центар Комунист, Београд 1982, стр 126.

Тако је било речено да ће диктатура трајати три месеца, па је то време стално продужавано. Кортес је био распуштен, Устав суспендован а диктатор је одлучио да игнорише претходни вишепартијски систем и основао "званичну партију" Патриотску унију која није била дефинисана идеолошки а он је био на њеном челу.

Иако је диктатура успела да реши неколико горућих питања која су мучила шпански народ ипак се суочила са растућом опозицијом. Њу су чинили: Републиканска алијанса састављена од старих федералиста из Радикалне партије коју води Алехандро Леру, групе за републиканску акцију Мануела Асање и још неких интелектуалаца. Они ће након пада диктатуре имати велики значај. Радници су били уједињени у странке Социјалиста (PSOE) и Генералну унију радника (UGT), сарађивали су са режимом али га нису и прихватили. Анархисти (CNT) су отворено против режима па су били забрањени и деловали илегално. Иберијска анархистичка федерација (FAI) је основана 1927. године са циљем да преузме илегални CNT.⁴

Године 1929. тешкоће су се нагомилале и није било решења за њих а опозиција је све јаче деловала. У јануару 1930. је пао Директоријум Прима де Ривере и поставило се питање обнове вишепартијског система. Партије одбијају да учествују на изборима знајући да је то једина шанса монархије, при чему су настали општи нeredи и страх од устанка. На изборима гласове у сеоским срединама добијају монархисти али је Републиканско-социјалистички савез остварио убедљиву победу у градовима. Краљ је у страху од побуне на савет владе абдицирао и отишао у егзил 14. априла 1931. Настало је славље због успостављања републике, усвојен је Устав и Шпанија проглашена за недељиву државу али у којој су регије могле успоставити аутономију, уведено опште право гласа за мушкарце и жене. Постала је секуларна држава у којој се поштовала приватна својина и покренута је аграрна реформа. Али успостављање републике није било решење нагомиланих проблема шпанског народа и државе.

Постојали су озбиљни проблеми који нису одмах могли бити решени, аграрна реформа није спроведена до краја јер су се бунили слојеви којима је аграрна реформа представљала сметњу (земљопоседници и црква). Монархисти се нису мирили с променом режима, а левица (анархисти и комунисти) је власт сматрала буржоаском па су убрзо отпочеле побуне. Избори

⁴ Фе Бахо Алварес, Хулио Хил Пећароман, *Историја Шпаније*, Клио 2003, стр 211.

из 1933. су донели преокрет где је највише гласова добила Радикална партија, захваљујући средњем слоју. Десница је представљала проблем јер се истицала Шпанска конфедерација аутономних странака деснице (CEDA) коју је водио Хосе Марија Хил Роблес, а мали број гласова је добила и странка на екстремној десници Шпанска фаланга (фашистичка група коју је основао Хосе Марија Примо де Ривера, син претходног диктатора).

Републиканска влада се суочавала са економском рецесијом која је изазвала незапосленост, она се определила за либералну политику која је погоршала положај радника. Дакле, незадовољство тиња и са левике и са деснице.

Отпочели су штрајкови 1934. године који су сурово гушени, синдикална активност је била дуго забрањена, а радници завршавали у затвору. Наступила је криза влада које су се смењивале и које нису биле способне да реше проблеме јер је шпанско друштво било дубоко подељено на левицу и десницу. Избори 1936. су се завршили тако што су се социјалисти, комунисти и републиканци ујединили у Народни фронт, и успели да победе разједињену десницу. Ту 1936. годину је обележио огроман пораст насиља (политичког и социјалног) и било је око 300 мртвих. Радници су били револтирани због угњетавања након побуне из 1934., а католичко становништво је ширило стах од пролетерске револуције. Јачале су снаге и екстремне деснице и екстремне левике. Таква ситуација у земљи је створила повољну слику за заверенике из војске (генерали Мола, Франко, Саликет, Фанхул, Оргас и др.) који су желели да изведу државни удар. Оклевали су па им је завера била откривена, и премештени су у различите делове земље да не би могли да дођу у додир један са другим. Тада се десио случај који је покренуо лавину. Фалангисти су 12. јула убили поручника републиканца. Он је био предводник милиције социјалистичке омладине чији су пријатељи, жељни освете, убили монархисту након тога.⁵

Шпанија је била ужаснута тим злочинима, и мада су починиоци злочина ухапшени, конзервативци су и даље владу сматрали за неспособну. Ти догађају су били довољни за генерале. У петак 17. јула посада у Мароку је извршила препад на официре одане Републици и локалног гувернера, а Франко је са Канарских острва је обзнанио жељу за укидањем Републике и спашавањем народа од анархије и револуције. Заповедници посада у Шпанији су

⁵ Никола Самарџић, *Историја Шпаније*, Плато, Београд 2003, стр 465.

исказали подршку побуњеним генералима.⁶ Два дана након тога, 19. јула југословенски лекар Гојко Николиш у својим мемоарима записује вести из новина: "Побуна у Шпанском Мароку. Завера против Републике. Влада завела цензуру вести и ограничила кретање странаца. Нереди у Шпанији. Влада господар ситуације."⁷ Њега тада не изненађује било каква слична вест у вези Шпаније али сутрадан је Шпанија на насловној страни и побуђује његову радозналост.

Уследио је крвави грађански рат који се завршио победом Франка и завођењем његове диктатуре. Генерали и посаде су морали сачувати или освојити градове за себе, то су успели у Севиљи и Сарагоси али у Валенсији и Билбаоу су превладали радници. Највећи градови су били под републиканцима. Побуна је обухватила Стару Кастиљу, Галисију, Навару, Арагон и Андалузију, док је Република држала средоземну обалу, Мадрид, Астурију и баскијске покрајине на северу.⁸

Од тада су то биле две Шпаније и ни једна није могла победити ону другу. Побуњеници су названи националистима и освајали су градове где су радници опсели њихове посаде, као на пример у Толеду. Када би освојили град убијали би републиканце без суђења. Насиље је било присутно на обе стране а штампа је то преувеличавала. И једни и други су имали своје листе противника које је требало уклонити. Републиканци су убијали свештенике и калуђере, палили цркве. Била је присутна свеопшта хистерија. Мало је било непристрасних извештача и у Шпанији и ван ње. Без стране помоћи и једни и други су били свесни да неће победити. Обе стране су се трудиле да добију међународну помоћ и привлачиле пажњу на себе. В. Британија и Француска плашећи се да се рат не прошири нису биле спремне да помогну Шпанији док су Немачка и Италија послале своју помоћ побуњеницима, у трупама и наоружању.⁹

Републиканске снаге напуштене од Француске и Велике Британије потражиле су помоћ од Совјетског савеза који је од 1937. године кренуо да шаље оружје и војне саветнике у замену за златне резерве. Самим тим је и утицај Совјета растао у тим сукобима. Републиканцима су биле неопходне јединствене оружане снаге јер су они онако подељени оснивали милиције, тј. нису били као дисциплинована војска. Те милиције су биле неорганизоване и разједињавали

⁶ Исто, стр 466.

⁷ Гојко Николиш, *Шпанска праскозорја*, Књижевне новине, Београд 1986., стр 9.

⁸ Никола Самарџић, *Историја Шпаније*, стр 468.

⁹ Алварес, Пећароман, *Историја Шпаније*, стр 223-224.

су их идеолошки сукоби па су често беспотребно и улудо гинули. Многе трупе су биле организоване "демократски", без хијерархије.

Проблем су правили анархисти који су хтели да изведу и социјалну револуцију истовремено (у току грађанског рата), док су остале снаге (социјалисти и комунисти) желели прво победу над побуњеницима. То им је био приоритет. Требало се организовати и победити.

Након Ларга Кабаљера, социјалистичког вође и председника владе долази Хуан Негрин који је био доста обазованији и умеренији. Анархисти тада губе места министара. Исте 1937. године Франко бива проглашен за војног диктатора. Националисти и даље имају иницијативу и нападају Мадрид , који ипак одолева све до краја рата.¹⁰

Антифашистичка светска јавност је на страни Републике, радници, студенти, интелектуалци гаје симпатије према Републици. Похрлили су добровољци из читавог света, а са њима и Југословени, који су се залагали за идеје социјализма и комунизма. Шпански народ је, како су тврдили, устао против фашизма који је претња социјалној правди и слободама. Били су идеалисти. Користили су примере Немачке и Италије који су имали такве режиме. Познати песници који су стали на страну републиканаца били су Ернест Хемингвеј, Џорџ Орвел и Гарсија Лорка, шпански песник који је погинуо за време рата.

Испрва су се добровољци придруживали радничким милицијама али када их је већ било много организоване су Интернационалне бригаде. Штабови за регрутацију су били у Паризу а кампови за обуку у Албасетеу. Све то је организовала Комунистичка интернационала. Поред огромних тешкоћа које су им задавале власти и полиција Југославије и осталих земаља, где су били хапшени и враћани натраг, југословенских добровољаца је било око 1300, из земље и политичке и економске емиграције.¹¹ Постоји и податак да је било око 1650 добровољаца, од којих је око пола погинуло.¹² У књизи *Комунисти Југославије (1919-1969)* се наводи бројка од 1600 добровољаца и да је око 1000 погинуло а 300 рањено. На крају се пребројавањем докумената која су постојала у архивама дошло до бројке од 1664 Југословена.¹³

¹⁰ Исто, стр 226.

¹¹ *Југословени у Шпанији*, Свјетлост, Сарајево, 1959, стр 8.

¹² Гојко Николиш, *Шпанска праскозорја*, стр 6.

¹³ *Шпанија 1936-1939 I*, Београд, 1971, стр 177.

Јединице Интернационалних бригада су биле елитне у односу на радничке милиције, јер су биле обучене у камповима. Говори се о око 35 000 људи из 53 земље мада има различитих података.¹⁴ Комунисти све више добијају на значају након пристизања совјетске помоћи. На челу комуниста у Мадриду је била Долорес Ибарури (La Pasionaria), која је држала ватрене говоре и смислила крилатицу "No pasaran" да би подигла масе у граду који је константно био под опсадом. Мадрид је одбио напад и била је то тренутна победа Републике, али не задуго. Заправо је Франко одлучио да се рат продужи у недоглед да би обезбедио своју власт.¹⁵

Негрин је желео да придобије и умерењаке и стране западне демократије на своју страну, пошто није успео, наставио је да тражи помоћ од СССР-а. Његова влада одавала је утисак совјетског сателита. Комунисти су се отргли контроли и убили Андреса Нина, познатог антистаљинисту.

У априлу 1937. године немачки авиони легије Кондор бомбардују Гернику (градић у северној Баскији). Светска јавност је била ужаснута цивилним страдањима. Тада Пабло Пикасо слика Гернику и излаже на изложби у Паризу. Националисти убрзо заузимају Билбао и Сантандер. Републиканци одлучују да нападну непријатеља који је угрозио Валенсију. Заузели су Теруел али на кратко, у децембру 1937. године. Франко је повео офанзиву дуж реке Ебро према Средоземном мору 9. марта. Већ 15. априла стигли су до обале и пресекли Шпанску републику на два дела.

Назирао се пораз Републике, мада је Негрин одбијао да то призна а комунисти су га подржавали. У јулу 1938. године Република је хтела да изведе војни напад не би ли спасла Каталонију. Офанзива у долини Ебра је била успешна али недуго затим је Франкова војска прешла у противнапад. Негрин је на крају опозвао Интернационалне бригаде крајем 1938. године и надао се да ће то учинити и Немачка и Италија. Међутим, Немачка је наставила да помаже Франка. У јануару 1939. године је пала Барселона и ближио се крај рата. Влада и председник Републике морали су да побегну у Француску заједно са хиљадама војника и цивила који су бежали од одмазде. Интернационалне бригаде су такође отишле у Француску и тамо су били по логорима: Аржелес, Сен Сипријен, Гирс и Верне. Неки Југословени, јако мали број њих, завршили су у шпанским логорима. Када је пао Мадрид престао је и сав отпор, а 1. априла 1939. године Франко је прогласио крај рата и своју победу.

¹⁴ Исто

¹⁵ Никола Самарџић, *Историја Шпаније*, стр 481.

Много је чинилаца због којих је изгубила републиканска војска, а победила управо националистичка (Франкова). Од тога да нису имали подршку светске заједнице што се тиче наоружања и организације па су се обратили СССР-у који им је послао одређену помоћ у наоружању и људству, а која очигледно није била довољна. Такође, долазимо и до питања идеолошких борби у оквиру републиканске војске где они нису могли да се уједине око организације рата, анархисти су се рецимо борили против хијерархије и војничке дисциплине. Тако дезорганизоване и разједињене чекали су их фронтови где су се борили против праве војске.

Свака партијска и синдикална организација имала је своју команду. Јединствене команде, јединствене војске, није било. Сваки командант радио је по свом сопственом нахођењу и поставља се питање јединствене регуларне армије и команде.¹⁶ Божидар Масларић говори да су совјетски врховни руководиоци избегавали фронт и чували кадрове за револуцију у Југославији па су ишли у задње редове. Он се бунио против таквих дефетистичких расположења, тражио је да сви без разлике иду на фронт, па и он сам. Због тога су га заговорници таквих теорија оптужили да води курс ка истребљењу наших висококвалификованих кадрова. Дошао је у сукоб са шефом базе Интернационалних бригада.¹⁷

Он наводи: " Нас је у Шпанији било отприлике 1500 Југословена. Ми смо били разбацани по разним војним јединицама, или у Интернационалним бригадама или у шпанским јединицама. Наши људи показали су се врло добри, не само као обични борци него су се показали и као добри руководиоци."¹⁸ Из разлога што су били разбацани повели су курс за стварање једне нове бригаде у којој би били сконцентрисани сви Југословени. Била је формирана 129. бригада "Димитрова", у којој су била два батаљона: "Димитров" и "Ђура Ђаковић". У 45. артиљеријској дивизији је био Коча Поповић. Дакле, пред свршетак рата постигнуто је то да су сконцентрисани Југословени.¹⁹ Душан Кведер наводи да је у батаљону "Дивисионарио" командир друге чете био Коста Нађ, а заменик командира Пеко Дапчевић. Када је рањен Коста Нађ преузео је Дапчевић, а након што је и Дапчевић рањен, преузима Душан

¹⁶ Архив Југославије, Југословенски добровољци у Шпанском грађанском рату, X - 2 / 61

¹⁷ Исто

¹⁸ Исто

¹⁹ Исто

Кведер.²⁰ Алеш Беблер пише о фронту на Харамима где га је превезао Влајко Беговић. На Харамима је била велика битка у којој је много Југословена нестало а многи су тешко рањени. Ту је рањен Вељко Влаховић. Преостали су ископали ровове кроз маслинове гајеве.²¹

Најзначајније битке и офанзиве које су се водиле и у којима су гинули и Шпанци и борци Интернационалних бригада биле су: битка на Харамима (6-28. фебруар) покушаји побуњеника да заузму Мадрид, битка код Гвадалахаре (8-22. март) где је републиканска војска поразила Мусолинијеве фашистичке трупе, битка код Брунете (јула 1937. трајала је двадесет дана), офанзива на Сарагосу (24. август - 6. септембар 1937.) која је коштала много жртава републиканску војску а циљ није био постигнут, офанзива на Теруел (15-22. децембар) који је пао али побуњеници га одмах враћају, фашистичка офанзива у Арагону (9. март - 15. април 1938.), битка на Ебру (25. - 15. новембар 1938.) највећа битка у рату где је и једна и друга страна претрпела губитке.

²⁰ Исто, X - 2 / 52

²¹ Југословени у Шпанији, стр 13.

Друштво послератне Југославије (1945-1953)

Обзиром да су из рата као победници изашли партизани или заправо Комунистичка партија Југославије, то је и било логично да ће они заузети главно место у обнови и послератном развоју земље. Пред крај рата Партија се ширила, предузимала је иницијативе за ширење а против секташтва унутар ње саме. Била је свесна да је чека задатак обнове и изградње а самим тим су били потребни и кадрови.

Изградила је масован народноослободилачки покрет и привлачила у њега људе разних профила. Била је свесна да је рат завршен али да револуција мора да се спроводи и штити. Окупљала је људе у Народном фронту где су они могли да искажу своја политичка виђења и неслагања, али само ако се не косе са схватањима Партије, дакле све је било контролисано.

Након рата се свет поделио на два блока, већ су се назирале тензије. Дојучерашњи савезници нису могли да се договоре око тога како би требао да изгледа послератни свет. У епицентру њиховог сукоба интереса налазиле су се Немачка, Балкан, средња и источна Европа, Иран и Далеки исток.²² У самој Југославији и ван ње противници Комунистичке партије и њене револуције надали су се промени дотадашњих односа и интервенцији Запада, нису прихватили да је готово и да су поражени.

Комунистичка партија Југославије наметнула је себи главну улогу у револуцији. Требало јој је људи и почетком 1945. је тражено да се снизе критеријуми за улазак у СКОЈ, а чланови СКОЈ-а примају у Партију без кандидатског стажа. О том повећању броја чланова говоре и бројке, пре устанка 12 000 чланова, а из рата је изашла са 141 066 чланова.²³

Велики прилив нових чланова није значио и демократизацију унутар саме Партије која је остајала централизована, а за све се питао управо Централни комитет партије, она је дакле остајала кадровска у својој суштини. Услед великог броја чланова долазило је до "чистки",

²² Бранко Петрановић, *Историја Југославије (1918-1988) III*, Нолит Београд, стр 9.

²³ *Исто*, стр 29.

крајем 1945. и почетком 1946. године, од људи који су по њима "залутали" у Партију. Вођено је рачуна да не дође до "анархије и лабавости" и да Партија буде чврсто организована.²⁴

Проблем у то време је што је она желела да остане монолитна, а то је негирало демократски карактер револуције. Народ је био пун полета и одушевљења, разних очекивања, како то обично бива након рата, али није имао стварних могућности да се изрази. Он је то могао једино кроз организације које је сама Партија оснивала, и које су биле њене испоставе, нису могле самостално деловати. Чланови тих организација су у исто време били и чланови Партије, неки и у ЦК. Те организације су биле: Народни фронт, СКОЈ, Антифашистичко веће жена, УСАОЈ, Јединствени синдикати радника и намештеника Југославије (ЈСРНЈ).²⁵

Пошто је Југославије и пре рата, а и након, била аграрна земља, то је социјални састав КПЈ био претежно састављен од сељака мада су руководећи кадрови били радници, студенти и ђаци. Настојања Партије да се међу њеним чланством повећа раднички елеменат била су у супротности са тренутним ступњем развоја на ком се налазила тадашња Југославија. Њена радничка класа је била млада и малобројна, а такође проређена у рату или била на страни окупатора, па је била "неподобна". Са каснијим доласком индустријализације земље она се повећавала и заузимала места у Партији и држави.

Сама организација Партије била је централистичка, на челу је ЦК који има монопол на доношење одлука у вези свега што се дешава са Партијом и државом. Одлучивао је Политбиро, уже тело које се до 1948. звало ЦК КПЈ. Организациону структуру су чинили: обласни комитети, окружни (укинута 1946.), срески, месни, рејонски и општински комитети. Све је било хијерархијски организовано, одозго ка доле.²⁶

Према Пројекту о организационим питањима, усвојеном јула 1945. године, апарат ЦК КПЈ се састојао од Организационо-инструкторског одељења, одељења за кадрове, одељења за агитацију и пропаганду и девет комисија: синдикалне, војне, за жене, спољнополитичке, за економску политику, за школе, изградњу народне власти, социјалну политику и контролне.

²⁴ Исто, стр 30.

²⁵ Исто, стр 30.

²⁶ Исто, стр 33.

Преко организационо-инструкторског одељења преношене су директиве ЦК КПЈ и вршена контрола спровођења.²⁷

Од 1946. наступа нова фаза развоја, до тада је била обнова земље после рата, санирање онога што се могло санирати, нормализација привреде, стварање Устава, нормализација међународних односа са потписивањем мировних уговора 1947. године, национализација која је требала да обезбеди да земљиште и предузећа дођу у руке државе, а она да обезбеди акумулацију која ће омогућити да се крене са индустријализацијом.²⁸

Партија је у то време имала као задатак и "преваспитавање" маса, требало је подићи свест народа о значају обнове државе, привреде, инфраструктуре, а све у духу "социјалистичког преображаја". У том идеолошком-политичком и агитационом раду помагала јој је агитационо-пропагандна комисија. Све што се тих година дешавало у држави и друштву морало је проћи кроз њен филтер.

Септембра 1946. године ЦК КПЈ критикује недостатке у идејно-политичком раду, у директиви "О даљем раду на идеолошком и политичком подизању радних маса." Они ту укратко критикују недовољно залагање чланова партије и друштва у целини, за спровођење политике КПЈ, и позивају на мобилизацију свих расположивих снага.²⁹

Идеолошки рад је наилазио на препреке у срединама где су људи били неписмени или полуписмени, па се то морало побољшати. У свему томе главну улогу играло је одељење агитације и пропаганде и њихове испоставе у ЈНОФ-у и синдикатима које су имале културно-просветну улогу. Они су пуштали људима филмове, тумачили им филмове и штампу.

Нови друштвени односи у држави који су успостављени након рата захтевали су и нове планове на пољу културе и просвете. Партији је у интересу да образовање и култура што брже стигну до народних маса. Они се залажу за демократизацију културе, што је јако хуман циљ, али нису размишљали о томе да ако се то одвија сувише брзо можда неће бити ефикасно, и да може да се деси да људи нерасполажу довољним знањима иако су прошли кроз организоване курсеве или вечерње школе. Мада, превасходно су њихови циљеви били политички мотивисани.

²⁷ Исто, стр 34.

²⁸ Исто, стр 39.

²⁹ Исто, стр 43.

Материјална основа за такво партијско деловање у области културе и просвете је постигнуто конфискацијом имовине људи који су сарађивали са "непријатељем", одузимањем ратне добити, секвестром. Такође, доношењем Закона о аграрној реформи (23. август 1945.), лицима која су поседовала земљу је одузето све преко 30 хектара.³⁰

Све културне и просветне установе и средства су дошле у руке државе. То се десило и пре доношења Закона о национализацији који је донет на основу Устава из 1946. године, док је други Закон о национализацији донет 1948. године. Одузета је имовина свим слојевима буржоазије и остала су само сељачка имања, занатске радње и стамбене зграде.³¹

Културна политика тог времена зависила је претежно од буџета који је издвајан, а он је издвајан у складу са тадашњим могућностима. Он није био ни приближно довољан ако знамо да је Југославија вукла огромну културну заосталост од раније. О томе сведоче подаци о неписмености где се неписменост 1921. кретала од 83,86% у Македонији до 8,85% у Словенији. У 1940. години Дравска бановина је имала неписменост од 5, 54% што је било најниже у земљи, до 72,60% у Врбаској бановини.³² Било је јако тешко ту неписменост искоренити у кратком временском периоду и колика год да су средства издвајана нису била довољна за културне потребе.

Заправо, улога културне политике КПЈ у периоду обнове земље након рата је била да привлачи људе политици КПЈ, да неутралише противнике, да упозна људе са њиховим деловањем и да их заинтересује и одобровољи за спровођење својих планова. Поставља се питање колико је у томе успела. Постојале су разне препреке, од недовољно материјалних средстава, преко нестручног кадра, неефикасности због великог пута који су директиве морале прећи пре спровођења.

У првом периоду влада мишљење да се морају задовољити најпрече потребе народа па стога доминирају: аналфабетски течајеви, повећање броја књижница и читаоница, Народних универзитета, зидне и усмене новине, док су ређи слушање радија и биоскопске пројекције.

У аналфабетске течајеве је уложено 180 000 динара а описмењено 35 000 што се показало као најјефтинији вид описмењавања народа. Материјална улагања су била највећа у местима која

³⁰ Љубодраг Димић, *Агитпроп култура*, Издавачка радна организација "Рад", Београд 1988, стр 21.

³¹ Исто, стр 22.

³² Исто, стр 86.

су већ имала неку културну традицију а веома ретко су стизала до села. Највећи део буџета за просвету је одлазио на плате просветних радника (90,75%).³³

Резултати постигнути на пољу културне политике 1945. и 1946. нису толико резултат материјалних улагања већ добровољног рада и радног елана. Људи су радили, веровали да треба да се одричу због заједнице, и да ће се сав тај рад на крају исплатити. Пропаганда је ту одиграла велику улогу. "Масовна примена добровољног рада у разним његовим облицима, од масовних радних акција, такмичења, ударништва, инвентивности радника и мајстора(...)најважнији је извор обнове."³⁴

Дакле, основни циљеви партије су били: превазилажење наслеђене културне заосталости, демократизација културе и васпитавање у духу социјализма.³⁵ Партија је схватала културу и уметност као нешто што треба подредити циљевима револуције и социјалистичке борбе па је многе уметнике који нису хтели томе да се подреде скрајнула. Радницима у култури и уметницима у удружењима она је говорила како би требало да стварају, шта је "боље", "корисније". Схватала је уметност практично, као нешто што може и треба да јој помогне у борби са буржоазијом.

Агитпроп апарат који је створен након рата требао је да све потребе становништва за културом задовољи и да спречи да "непријатељски елементи" продру у културни живот људи. У оквиру агитационо-пропагандних комисија постојала је подела на секторе: за штампу и агитацију, теоријско-предавачки рад, културни, организационо-технички и педагошки.³⁶ Исти људи задужени за агитацију и пропаганду су били у Партији, и у организацијама које је Партија основала (СКОЈ, НОФ, АФЖ, синдикати), што је све проишћало из њеног кадровског карактера. За све активности се питао веома мали број људи а остали су само извршавали наређења. Све што је Партија радила на културном пољу морало је бити институционализовано, па је тако спроводила своје планове, административним актима. Ослонила се на агитпроп апарат и административно-државни апарат који су се у то време преплитали и прожимали. Тако је имала увид у то које се зидне и усмене новине користе, која

³³ Исто, стр 26.

³⁴ Бранко Петрановић, *Политичка и економска основа народне власти у Југославији за време обнове*, ИСИ, Београд, 1969, стр 339.

³⁵ Љубодраг Димић, *Агитпроп култура*, стр 29.

³⁶ Исто, стр 37.

литература у књижницама и читаоницама, какве приредбе и трибине се одржавају, то јој је пре свега омогућавало лаку контролу и утицај на културно-просветни рад у земљи.

Однос према традицији и културном наслеђу одређивао јој је "марксистички" поглед на свет, дакле све је морало бити прилагођено новом "социјалистичком човеку" (раднику, трудбенику) и морало је бити "партијно", "реалистично", једноставно и широко приступачно. У уметности је све одређивао социјалистички реализам и по њему су постављани критеријуми.³⁷ Тај правац у уметности су заступали Ђорђе Андрејевић Кун (иначе шпански борац), Божа Илић и Бранко Шотра.

Критика је оцењивала и дела и аутора, и на основу тога допуштала или забрањивала рад. Законодавство је предвидело уклањање "фашистичких" елемената из културног наслеђа, па је то све морало бити подробно испитано и одлучено шта радити са тим. Због нестручности неких лица дешавало се да културно наслеђе настрада. То се десило са историјском грађом из 16. века у Војводини, грађом у Крагујевцу и филмским фондом из ташмајданских пећина.³⁸ Сматрајући да је њен концепт културе прави, Партија спречава деловање непријатељске пропаганде тако што гаси приватна удружења, друштва, књижаре и издаваче.³⁹

Културне институције из времена пре рата које су наставиле са радом, наравно у измењеним околностима су Народно позориште, Коларчев народни универзитет, Универзитетска библиотека, Београдски универзитет, Матица српска, Народна библиотека, Српска академија наука и уметности, Српска књижевна задруга и др. У њима је промењен руководећи кадар и доведен онај близак Партији. САНУ је преуређен законом и Влада је добила право да се на предлог Академије меша у њене унутрашње послове.⁴⁰

Публика која је конзумирала културу претежно је била из горњег слоја, а да би се остварили циљеви Партије морало се заинтересовати шире становништво што се делимично постизало упрошћавањем и скраћивањем садржаја (зборници, збирке, скрипте). Потреба за што већим бројем кадрова у што краћем року је довела до тог скраћивања образовања. Због полуписмености и недовољног образовања долазило је и до уништавања и занемаривања одређених споменика, део средњовековне традиције је занемариван јер је могао бити

³⁷ Исто, стр 56.

³⁸ Исто, стр 65.

³⁹ Исто, стр 57.

⁴⁰ Исто, стр 61.

"опасан". У културном наслеђу фаворизује се све што има везе са радничким покретом и његовим ствараоцима и идеолозима.⁴¹

Све што има везе са експресионизмом и надреализмом означава се као "декадентно". Једино се штампа, брошуре и књиге које долазе из СССР-а некритички преводе и употребљавају.⁴²

Пренаглашавање социјалних елемената и реалистичких садржаја у делима драмске класике, преправљање текстова и избацивање из њих онога што не одговара, функционализовање културног наслеђа до крајњих инстанци и друго, чини једну од битних карактеристика односа према традицији и културном наслеђу.⁴³

У добу индустријализације водећу улогу у политичком систему имала је КПЈ, без обзира што у првом уставу није поменута. "У Југославији као у СССР-у Политбиро се налазио ван сваке контроле радећи без већих формалности, и без вишег партијског тела коме би полагао рачуне. Државни органи, како извршни тако и представнички били су пуки спроводници воље Политбироа а масовне организације његове трансмисије."⁴⁴

Носиоци "револуционарне демократије" нису хтели делити власт ни са ким па су политичке групе које се нису уклапале у програм Народног фронта полако уништаване. Пример је Драгољуб Јовановић који је јула 1946. устао против дотадашње политике, што је довело до његовог искључивања из странке (Народне сељачке) и њено уједињење са Савезом земљорадника.⁴⁵

Почетком 1946. проглашен је Устав а крајем исте године Закон о национализацији привредних предузећа. На почетку индустријализације Југославија располаже и са аграрним вишковима и вишком аграрног становништва. Било је близу милион радника и пола милиона незапослених. Индустријализација је требало да постигне равнотежу између лаке и тешке индустрије која није била развијена. Због тога пољопривреда заостаје и достиже предратну

⁴¹ Исто, стр 66.

⁴² Исто, стр 69.

⁴³ Исто, стр 70.

⁴⁴ Бранко Петрановић, *Историја Југославије*, стр 47.

⁴⁵ Исто, стр 58.

производњу тек 1956.⁴⁶ Аграрна реформа са колонизацијом помало је дезорганизовала тржиште пољопривредних производа.

Од 1947. године на снагу ступа Петогодишњи план развита који није остварен у предвиђеном року због разних унутрашњеполитичких и спољнополитичких проблема (Информбиро), а и јер је био нереалан. То је био период када се ЦК у својој политици ослањао на све тековине Коминформа и Совјетског савеза. Чак и уџбеници су били позајмљивани од СССР-а, да не говоримо о броју совјетских стручњака који су дошли у Југославију. Влајко Беговић пише Борису Зихерлу: "Без сумње ми требамо решавати наша питања према нашим условима и могућностима али много ће нам вредети и совјетско искуство".⁴⁷ Од тада све више почиње да се инсистира на самосталности југословенске револуције и њених специфичности у односу на Совјетски савез и његове земље сателите.

Индустријализација и централизована акумулација су били једини начини да се земља извуче из културне заосталости. Требало је водити рачуна да просвета и култура не заостају за економским развитаком, јер се земља убрзано индустријализовала и самим тим јој се мењала и социјална структура (радници и интелигенција) на уштрб сељаштва. За потребе новог времена радник је морао имати виши степен образовања и културе, и културну политику међу радништвом су спроводили Јединствени синдикати, преко културно-просветног одељења.

Доношење првог Петогодишњег плана је утицало да културна политика међу радништвом добије још већи значај, да би они постали свесни да од њиховог залагања директно утиче спровођење плана у дело. Међутим, радничка класа била је бројчано мала (90.000 у рату погинуло) а после рата је почела да се обнавља из редова сељаштва. Они нису били образовани, чак 72% неквалификованих радника је било са села. Проблем неписмености се уочио омах после рата али је на томе интензивно рађено од 1947. Проблем је био неконзистентан и кампањски рад на описмењавању људи (сељака и радника), где је сељацима кампањски рад одговарао због радова у пољу али радницима није па су радници остајали неписмени. Рад на описмењавању радника није задовољавао. Значајан је био рад радничких културно-уметничких друштава, али је имао мањкавости, слаба материјална средства и недостатак стручних кадрова.

⁴⁶ Исто, стр 91.

⁴⁷ Бранко Петрановић, *Политичка и економска основа народне власти у Југославији за време обнове*, стр 71.

Југославија је била аграрна земља, од пољопривреде је живело чак 76,6% становништва. Попис из 1931. говори да је чак 44,6% становништва било неписмено.⁴⁸ Културно-просветни рад на селу се одвијао преко партијске организације и учитеља. Није озбиљно схваћена културна политика на селу па није дала ни одговарајуће резултате (недовољно материјалних средстава, кадра, неплански рад и импровизације). Ипак, било је одређених резултата у односу на 1940/41. када је било 3.349 школа, 1950/51. тај број се попео на 4.775. На крају је било 78% свих основних школа на селу а уведено је и обавезно осмогодишње школовање.⁴⁹ Искорењивање неписмености није значило и образовање људи али је то био први корак.

Интелигенција је била друштвена група која у Југославији није била многобројна (пре рата 5%). Партија повучена предрасудама од пре рата сумња у интелигенцију јер је по њима она "млитава" и склона индивидуализму. Поверење у интелигенцију није порасло ни током рата иако је 40.000 интелектуалаца погинуло.⁵⁰ Став партије у првим послератним годинама је био да интелигенцију треба "преваспитати" и дошколовати "нову социјалистичку интелигенцију" јер су њима највише требали стручни кадрови за спровођење њихове политике. Неповерење Партије је пре свега било узроковано социјалним пореклом, мишљење је било да су они већином из редова буржоазије.⁵¹ Међутим, 40% њих је због индустријализације било из редова радништва, занатлија и сељаштва. Применом административних мера Партија је онемогућила интелигенцију која је имала супротна схватања. Интелигенција је морала бити упозната са циљевима социјалистичке изградње, начелима марксизма-лењинизма, морала је мењати навике и погледе. Такође, обезбеђена јој је материјална егзистенција (проширења просторија, куповина средстава за уметнике...). Појављују се и удружења књижевника, уметника, музичких уметника. Однос неповерења према интелигенцији се мења од 1949. када све више пристижу и новообразовани људи.

Народним Универзитетима задатак је био да држе политичка предавања а сва остала су запостављена (693 Народна Универзитета је било у Србији). Отварани су и Домови културе, највише по селима и организоване су дилетантске групе. Већ 1948. дилетантске групе све више замењују културно-просветна друштва.⁵² Штампa, уз радио и филм, представљала је основно средство агитације и пропаганде. Штампa је била стого контролисана од стране

⁴⁸ Љубодраг Димић, *Агитпроп култура*, стр 86.

⁴⁹ *Исто*, стр 90-91.

⁵⁰ *Исто*, стр 98.

⁵¹ *Исто*, стр 100.

⁵² *Исто*, стр 135-139.

агитпроп-апарата. Најважније средство утицаја био је централни дневни лист "Борба". Књига је третирана као инструмент револуције, основно средство васпитања и утицаја на свест људи.

Отварана су и друштва за културну сарадњу од којих је најзначајније било Друштво за културну сарадњу Југославија - СССР. Њега је оформила 14. јануара 1945. на подстицај КПЈ група напредних интелектуалаца, научника и културних радника. Председник је био Родољуб Чолаковић. Одржано је 864 предавања о Совјетском савезу до 1949. Рад друштва замире од 1949. године због сукоба са Информбироом.⁵³

Што се тиче атмосфере у друштву, моралне представе и политичка достигнућа мерена су "тековинама народноослободилачког рата" као комплексног појма: нови владајући субјект је наметао своја правила понашања, своје критеријуме и вредносни систем. Сви који нису прихватили начела народноослободилачког рата нису се могли изразити и налазили су се под одређеним притиском владајућих снага.⁵⁴

Издаване су новине и часописи књижевног жанра ("Младост", посвећен младим ствараоцима, загребачка "Република", "Наша књижевност"). Књижевност која се пропагира је строго морализаторска, активистичка, из ње извире "борбени оптимизам" и елан радног народа.⁵⁵

Након 1948. и сукоба са Информбироом наступа политика неповерења и прогона на идеолошкој основи. Такву политику спроводе и Југославија и СССР. Све што је до тада урађено стављено је под знак питања и сви комунисти су могли бити сумњиви и оптуживани да су "шпијуни". Многи од њих су тада искључени из Партије или одговарали пред "народним властима" а неки од шпанских бораца које је задесила таква судбина били су: Благоје Нешковић, Драготин Густинчич, Станислав Самарџић, Бранко Спасић, Милован Ћетковић, Димитрије Станисављевић, Марјан Ерцег. Одређени шпански борци који су били у ЈНА су након 1952/53. пензионисани, а питање је да ли је то имало везе са ставом према ИБ.

Од 1949/50. Партија води политику осамостаљивања од СССР-а и покушаја придобијања подршке од земаља Запада. Приликом тих покушаја морала је "демократизовати" односе у

⁵³ Исто, стр 165, 168.

⁵⁴ Бранко Петрановић, *Југославија на размеђу (1945-1950)*, ЦАНУ, Подгорица, 1998, стр 207.

⁵⁵ Исто, стр 231.

земљи. Она је наступала под паролом борбе против бирократизма али у том бирократизму се она већ налазила и било је тешко ослободити се. Многи политичари и народ су видели у томе одређени преокрет и то им је давало наду да ће у будућности бити могуће да се земља дебирократизује а Партија ослободи стаљинистичких погледа и метода. Ту наду им је давао и Закон о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима од стране радног народа, донет јуна 1950. под паролом "фабрике радницима".⁵⁶

⁵⁶ Перо Морача, Слободан Босиљчић, *Комунисти Југославије (1919-1969)*, Младост, Београд, 1969, стр 349.

Истакнути Шпански борци

Дакле, били су то већином млади људи који су из свих делова света долазили вођени идеалима слободе и једнакости. Из прочитаних извора и литературе у овом поглављу издвојени су људи који се највише помињу, и узето је да су они и најбитнији Југословени који су учествовали у овом рату. Након тога ће у једном поглављу бити написано нешто и о оним "мање битним" који се стицајем околности нису нашли забележени у историји, јер нису имали толики значај за друштво.

Југословени шпански борци који се највише помињу, који су преживели и тај, а и Други светски рат су: Вељко Влаховић, Коча Поповић, Пеко Дапчевић, Коста Нађ, Родољуб Чолаковић, Божидар Масларић, Карло Мразовић, Иван Гошњак, Гојко Николиш, Благоје Нешковић, Алеш Беблер, Душан Кведер, Макс Баће, Лазар Латиновић, Лазар Удовички, Ђорђе Андрејевић Кун, Иван Крајачић, Влајко Беговић, Данило Лекић, Владимир Поповић, Отмар Креачић, Иван Вејвода, Ратко Вујовић, Срећко Манола, Чедомир Капор, Вељко Ковачевић, Љубо Илић, Радивој Увалић, Јосип Копинич, Ото Бихаљи, Стане Бобнар, Иван Хариш, Грга Јанкез. Као најзначајнији од њих издвојени су у посебним поглављима: Коча Поповић, Благоје Нешковић и Гојко Николиш.

Вељко Влаховић је рођен 2. септембра 1914. године у селу Трмање у Ровцима код Колашина. Био је студент технике у Чехословачкој од 1936-1937. Члан је КПЈ од 1935. године. Од 30. јануара 1937. до 20. јула 1938. био је у Шпанији. Рањен је 14. фебруара у бици на Харамима која се водила од 6. до 28. фебруара 1937. године.⁵⁷ Тада је изгубио ногу јер је рањен на више места. Након тога, наставио је да ради у кадровској секцији Базе интернационалних бригада, а затим као помоћник начелника за кадрове Балканске интер. бригаде. Уређивао је лист "Димитровац" и емисије Радио-Мадрида на српскохрватском језику након смрти Благоја Паровића. Почетком лета 1938. добио је задатак да ради на пребацивању бораца и инвалида интернационалних бригада у Француску. Након рата је био у Паризу до априла 1939. године,

⁵⁷ Југословенски добровољци у Шп. грађ. рату, II - б / 3 ; Вељко Влаховић, *Шпански грађански рат* - Сабрани радови I, Издавачки центар Комунист, Београд 1982, стр 24.

а од тада у Москви од 1939-1945. Током Другог светског рата је био у СССР-у, у Коминтерни и на радију "Слободна Југославија".⁵⁸ Након рата и повратка у земљу био је: потпредседник Већа народа у НС ФНРЈ, председник одбора за просвету Савезног већа, председник Спољнополитичког одбора НС ФНРЈ, заменик министра иностраних послова ФНРЈ 1951-1952. и директор листа "Борба" од 1953. Заступао је Југославију као члан и шеф делегације на заседању Генералне скупштине ОУН 1950. Умро је 7. марта 1975. године.⁵⁹

Пеко Дапчевић рођен је селу Љуботињ код Цетиња 25. јуна 1913. године у чиновничкој породици. Пре одласка у Шпанију завршава гимназију у Цетињу и студира право у Београду. Члан је КПЈ од 1933. године. Од јуна 1937. године па до краја рата налази се у Шпанији, прво у батаљону "Димитров"а потом и у другим јединицама. Три пута је рањен и добио је чин поручника Шпанске републ. војске. По завршетку рата био у логорима у Француској (логори Аржелес, Гирс и Верне) од фебруара 1939. до 1940. Побеглао преко Немачке за Југославију и одмах 1941. се прикључио НОБ.⁶⁰ Био је активни учесник НОП (организација устанка и борбе у Црној Гори, члан Врховног штаба НОП и НОВ Југославије, командант 4. пролетерске бригаде, 2. пролетерске дивизије, од септембра 1943. командант 2. ударног корпуса). Од 1. јануара 1945. командује I армијом на Сремском фронту која је 12. априла извршила пробој. Маја 1945. командант је II армије и Војне управе у Истри. Од 1946-1948. завршавао је Вишу војну академију "Ворошилов". По повратку из СССР-а па до 1953. био је заменик а од 1953-1954. начелник Генералштаба ЈНА. Након изласка из ЈНА члан је СИБ и амбасадор у Грчкој.⁶¹

Коста Нађ је рођен 13. 5. 1911. у Петроварадину. Нижу гимназију завршио је у Петроварадину, а пешадијску подофицирску школу у Билећи 1931. године. Креће у Шпанију 1936. године. Приликом покушаја да оде ухапшен је, а приликом покушаја да пређе швајцарско-француску границу морао је да искочи из воза који је ишао великом брзином па се повредио. Након тог догађаја је био у затвору у Швајцарској и на крају се коначно домогао Шпаније. Његов пут је пример колико је у то време било тешко стићи у Шпанију. Када је стигао био је заменик командира батаљона "Димитров", а у бици на Ебру у батаљону "Дивизионарио" који је служио за специјалне борбене задатке. У бици за Каталонију

⁵⁸ Југословенски добровољци у Шпанском грађанском рату, VIII - V / 6

⁵⁹ *Народни хероји Југославије II*, Младост, Београд, 1975, стр 302.

⁶⁰ Југословенски добровољци у Шпанском грађанском рату, VIII - D / 19

⁶¹ *Народни хероји Југославије I*, стр 166-167.

формиран је "Балкански батаљон", а Нађ одређен за команданта у чину капетана. Рађаван је четири пута.⁶² Након пораза и повлачења из Шпаније борави у логорима у Француској. Члан је КПЈ од 1937. године. Од 1941. налази се у НОВ, именован је за члана Главног штаба НОВ и ПО БиХ, а касније 1944. командант Главног штаба Војводине. На крају рата је командант 3. армије.⁶³ После ослобођења био је командант Армије и Армијске области, па помоћник државног секретара за Народну одбрану.⁶⁴

Родољуб Чолаковић је рођен 7. јуна 1900. у Бијељини, у грађанској породици. Основну и нижу Трговачку школу завршио је у Бијељини. Студирао је на Високој економско-комерцијалној школи у Загребу. Због учешћа у атентату на министра унутрашњих послова Драшковића завршава у затвору, осуђен је на 12 година. Из затвора излази 1932. а 1933. емигрира јер је био под сталним надзором. Завршио је Лењинистичку школу у Москви. Био је професионални револуционар и члан КОЈ. Од 1919. члан КПЈ, то јест од њеног оснивања. У Шпанији био од краја септембра до почетка октобра 1937. као делегат КОЈ-а. Није се заправо борио у рату већ је био тамо по дужности члана најужег руководства партије. Био је активан револуционар у Француској, СССР-у и Југославији. Учествује у НОП.⁶⁵ Члан Главног штаба НОВ и ПО Србије, а од септембра политички комесар Главног штаба НОВ и ПО БиХ.⁶⁶ Након Другог св. рата био је први председник владе БиХ и то од 1945-1948. У време сукоба КПЈ са Информбироом он се, заједно са владом и ПК КПЈ за БиХ, изјаснио да се пошаљу југословенски представници на састанак ИБ у Букурешт незнајући Титову одлуку. Након што му је Тито објаснио целу ситуацију са Стаљином онда је кренуо да убеђује руководство БиХ у Титову одлуку. После тога је смењен са положаја председника владе БиХ. Постаје министар просвете у Савезној влади и на тој дужности остаје до пензионисања 1961. Тврдио је да није "ибеовац" иако су га неки за то оптуживали.⁶⁷ Бавио се књижевношћу, писао дневник и мемоаре "Казивања једном покољењу", "Записи из ослободилачког рата", "Шпанија у пламену", "Сусрети и сјећања".⁶⁸ Умро је 30. марта 1983.

Божидар Масларић је рођен 10. августа 1895. у Даљу код Осијека. Био је члан КПЈ од 1920. Најраније школовање стиче у Даљу и Осијеку. Први св. рат га затиче на екскурзији у Србији

⁶² *Шпанија 1936-1939 III*, стр 7-16.

⁶³ *Југословенски савременици - ко је ко у Југославији*, Хронометар, Београд, 1970, стр 705.

⁶⁴ *Народни хероји Југославије II*, стр 11.

⁶⁵ Југословенски добровољци у Шп. грађ. рату, VIII - Ѓ / 19

⁶⁶ *Југословенски савременици*, стр 170.

⁶⁷ Венцеслав Глишић, *Револуционари*, Службени гласник, Београд, стр 68.

⁶⁸ *Народни хероји Југославије I*, стр 147.

и он се бори као ђак-наредник. Рањен је на Солунском фронту и упућен на лечење у Тунис па у Француску где је као стипендиста српске владе завршио матуру, а затим уписао студије. У Кану, са групом студената из Србије и Хрватске, основао је Марксистички клуб. Због тога му је српска влада укинула стипендију. У Београду завршава студије, и пред сам крај студија запошљава се као наставник математике и физике у Сомбору. Међутим, убрзо бива отуштен из службе. Након тога одлази у емиграцију јер су га ставили у кућни притвор због политичке делатности. Боравио је у Бечу, па у Москви на Комунистичком Универзитету националних мањина Запада где је био слушалац и предавач, па је прешао на Међународну Лењинову школу. Илегално одлази у Шпанију као Бруно Феликс. У 5. регименти упућен је да организује герилске групе у Естремадури.⁶⁹

Рањен је код села Вилар де Рене 5. новембра 1936. Јануара 1937. именован је за команданта батаљона 62. шпанске бригаде. После пораза Шпанске републиканске војске доспео је у Оран (Алжир), а затим у концетрациони логор Богари на прилазу Сахари. Успева да побегне у Совјетски савез 1939. године. У Москви је радио у апарату Коминтерне. За време Другог св. рата, заједно са Вељком Влаховићем и Ђуром Салајем, радио је у редакцији "Слободне Југославије" која је преко таласа Радио Москве ширила пропаганду. Враћа се у Југославију 1944. и учествује у борбама у чину генерал-мајора. Након рата био је управник Војно-политичке школе у Београду. Од 1946-1948. он је председник Свесловенског комитета у Београду. Затим, прво потпредседник Владе од 1951. па потпредседник Извршног већа Сабора Хрватске. Умро је 5. априла 1963.⁷⁰

Карло Мразовић је рођен 26. октобра 1902. у Мурском Средишћу, Чаковец. Потиче из радничке породице. Запошљава се као најамни радник и завршава шест разреда основне школе, четири средње школе. Чим је успостављена Мађарска совјетска република 1919. он одлази у редове мађарске Црвене армије. Када је револуција пропала хапсе га у Југославији након што се вратио па он бежи у Мађарску, и запошљава се тамо. Опет се враћа у Југославију где ради као рудар и млинарски радник. У КПЈ бива примљен 1927. године. Након тога је емигрирао у СССР. Уписује се на Комунистички Универзитет националних мањина Запада (друштвене науке) и 1932. га завршава као апсолвент (на филозофском одељењу). Радио је и у апарату Коминтерне, а до 1936. био је управник југословенског

⁶⁹ *Народни хероји Југославије I*, Младост, Београд, 1975, 487; *Зборник народних хероја Југославије*, НИП "Омладина", Београд, 1957, стр 466-467.

⁷⁰ *Народни хероји Југославије I*, стр 488.

одељења КУНМЗ. Чим је избио Шпански грађ. рат одлази у Шпанију где је био командир чете. Тешко је рањен па је уз Благоја Паровића постављен за уредника листа "Димитровац" и члана редакције Радио станице Мадрид. Јануара 1939. илегално се враћа у своју земљу где завршава у затвору. У НОП и НОВ био је командант 1. славонског партизанског одреда и командант па комесар 3. оперативне зоне, и на крају члан Главног штаба НОВ. После ослобођења Југославије од 1945. до 1962. непрестано је заступник у Сабору НР Хрватске и посланик у НС. Од 1946. до 1947. био је министар у Влади НР Хрватске. Од 1947-1948. борава као амбасадор у Мађарској, и од 1948-1949. као амбасадор у СССР-у. На дужности председника Президијума Сабора НР Хрватске био је од 1949-1952. Од 1952. је именован за амбасадора у Мексику.⁷¹

Иван Гошњак рођен је 10. јуна 1909. године у Огулину. Члан је КПЈ од 1933. године. Пре одласка у Шпанију радио је у Сиску и био у СССР-у на школовању од 1935. до 1937. године. У Шпанији је био од 1937-1939. Долази по директиви партије 1937. године на Хараму у батаљон "Димитров". Био је у батаљонима "Димитров" и "Ђаковић" и једном је рањаван у рату. О том рањавању говори и његов саборац Коста Нађ.⁷² Поред мадридског фронта (Харама) борио се и у брунетској офанзиви, у борбама Горњег и Доњег Арагона и стекао чин капетана. Из Шпаније излази 10. фебруара 1939. године и одлази у логоре у Француској (Сен Сипријен, Гирс и Верне), где борава од 10. 2. 1939. до 10.11.1941. године. По изласку из логора радио шест месеци у Немачкој. Од 1942. у Хрватској командант 4. корпуса и командант Главног штаба Хрватске. У чину генерала и пуковника учествовао у НОВ и Југословенској армији. Непосредно после ослобођења био је командант II армије.⁷³ Након тога преузима дужности начелника Персоналне управе у Министарству народне одбране и помоћника министра Народне одбране 1946-1948. Од 1949. врши дужност заменика министра. Године 1953. постаје државни секретар за Народну одбрану.⁷⁴

Алеш Беблер је рођен 8. 5. 1907. у Идрији. Дипломирао на Правном факултету и докторирао 1930. у Паризу. Члан СКОЈ-а од 1927. и члан КПЈ од 1929, интелектуалац. Он од 1931. живи у емиграцији. У Шпанском грађанском рату, под именом Андре Кобал, је био заменик политкомесара XV интернационалне бригаде 1937-1938. године. Два пута је рањен, други пут

⁷¹ *Народни хероји Југославије I*, стр 560-561.

⁷² *Шпанија 1936-1939 III*, стр 11.

⁷³ Југословенски добр. у Шп. грађ. рату, VIII - G / 17

⁷⁴ *Народни хероји Југославије I*, стр 246.

тешко при нападу на Сарагосу 1938. године, и преко Француске се враћа у Југославију 1939. године, где је био у затвору. У НОБ је од 1941. године био начелник и заменик команданта Главног штаба НОВ и главни уредник "Ljudske pravice" 1945. године.⁷⁵ Након Другог св. рата ступа на дужност министра финансија у првој словеначкој Влади, па 1945. прелази у дипломатску службу (помоћник министра спољних послова). Био је члан југословенске делегације на заседању Савета четворице министара спољних послова за припрему уговора о миру са Италијом и другим земљама и члан делегације на Мировној конференцији у Паризу 1946. На челу је југословенске делегације на Дунавској конференцији у Београду 1948. Као југословенски делегат учествовао је на првих шест заседања Генералне скупштине ОУН. Године 1950. до 1951. био је у Њујорку као стални представник Југославије при ОУН и у том својству представник у Савету безбедности. По повратку у домовину 1952. постављен је за помоћника министра спољних послова, односно државни подсекретар за сп. послове од 1953. Након тога био је амбасадор у Паризу.⁷⁶

Душан Кведер рођен је 9. априла 1915. године у Шентјурју код Цеља. Отац му је био учитељ. Студирао је технику у Загребу од 1933-1934. године, и право у Љубљани од 1934-1936. године. Члан је КПЈ од 1933. године. У Шпанију одлази 4. априла 1937. године из Француске и тамо је до 1939. Био је у батаљону "Димитров" и "Ђура Ђаковић". Након Шпаније боравио је у логорима Француске (Сен Сипријен, Гирс и Верне). Када се вратио у земљу учествовао је у НОВЈ и био командант НОВ и ПО Словеније.⁷⁷ После ослобођења имао је важне положаје у Армији. У Совјетском савезу је завршавао Вишу војну академију "Ворошилов" од 1946-1948. Када се вратио у земљу био је помоћник команданта Војне академије у Београду, први уредник Војне енциклопедије и главни уредник стучног гласила "Војно дело". Као помоћник начелника Генералштаба са чином генерал-пуковника преведен је у резерву 1955. Од тада је био амбасадор. Умро је 12. марта 1966. у Београду.⁷⁸

Максимилијан Баће рођен је 12. 10. 1914. у Пакоштанама.⁷⁹ Дипломирао је на Филозофском факултету у Загребу. Члан је КПЈ од 1934. године. У Шпански грађански рат одлази 1936. године међу првима.⁸⁰ Бори се до краја рата када је интерниран у концентрациони логор у

⁷⁵ *Југословенски савременици*, стр 62.

⁷⁶ *Народни хероји Југославије I*, стр 58.

⁷⁷ Југ. добров. у Шп. гр. рату, VIII - К / 77

⁷⁸ *Народни хероји Југославије I*, стр 424.

⁷⁹ Југословенски добровољци у Шп. гр. рату, VIII - В / 3

⁸⁰ *Југословенски савременици*, стр 40.

Француској. Побеглао је из логора 1940. и враћа се у домовину. У НОП је активно учествовао на организацији партизанских јединица у Далмацији. Био је војни и политички руководиолац при чему му је помогло искуство из Шпаније. Након ослобођења земље радио је у ресору унутрашњих послова (УДБ-е), и био помоћник министра ун. послова, затим као министар поморства у Савезној влади од 1951. Био је амбасадор ФНРЈ у Јапану од 1952. до 1954 и члан делегације ОУН.⁸¹

Лазар Латиновић рођен је 1915. године у Колунићу, Босански Петровац. Студирао је економске науке у Прагу па одлази у Шпански грађански рат. Тамо је био командир у противтенковској батерији "Петко Милетић".⁸² Након рата је био у француским логорима и затвору. Након што је изашао из затвора организује смештај у Марсеју за Југословене који су бежали из логора и покушавали да се врате у домовину.⁸³ Од 1942. до 1944. био је емигрант у Швајцарској. Од 1944. до 1946. врши дужност генералног конзула у Марсеју. Затим је радио као саветник у Министарству иностраних послова и у амбасади ФНРЈ у Белгији. И након тога је наставио да ради у дипломатији (изванредни посланик и опуномоћени министар ФНРЈ у Јапану и амбасадор у Шведској).⁸⁴

Лазар Удовички рођен је 22. 3. 1915. у Будимпешти. Детињство је провео у Мољу а средњу школу завршава у Крижевцима (1930-1933.). Непосредно пре Шп. грађанског рата студирао је на Пољопривредном факултету у Прагу. Члан је КПЈ од 1935. године. У Шпанском гр. рату је био од 1937. до 1939. као официр и борац. "Био је преводилац саветника у герилским јединицама од јула 1937. до фебруара 1938. године, након чега је у мају добио своју герилску јединицу на чијем челу је остао до краја рата."⁸⁵ Након пораза републиканске војске био је у логорима у Француској од 1939. до 1941. године. Учествовао је у Покрету отпора Француске од 1941. до 1943. године. Од 1943. до краја Другог св. рата био је у затворима по Француској и Немачкој. Након ослобођења Југославије налази се у контролној комисији АП Војводине. Затим је био генерални секретар владе НР Србије, економски саветник посланства ФНРЈ у

⁸¹ *Народни хероји Југославије I*, стр 38.

⁸² *Шпанија 1936-1939 III*, стр 70, 82-83, 317-318.

⁸³ *Југословени у Шпанији*, стр 166-169.

⁸⁴ *Југословенски савременици*, стр 548.

⁸⁵ *Шпанија 1936-1939 III*, стр 150-151.

Буенос Ајресу (1951-1953), генерални конзул ФНРЈ у Милану, отправник послова а затим и амбасадор у Венецуели.⁸⁶ Умро је 9. децембра 1997. године.⁸⁷

Ђорђе Андрејевић Кун рођен је у Вроцлаву (Пољска) 31. јануара 1904. (у Војној енциклопедији се наводи да је рођен 31. марта).⁸⁸ Занат је учио од 1917. до 1921. код свог оца у графичкој радионици. Школовање наставља на Уметничкој школи у Београду од 1921-1926. Наредне две године провео је на усавршавању у Италији радећи копије дела старих италијанских мајстора, а трећу годину у Паризу похађајући курс вечерњег акта. Ту се први пут срео са марксистичком литературом. Био је члан групе "Облик" 1931-1933. и створио дела (Дама у белом, Мала Верица, Акт) која се својим стилским и тематским карактеристикама уклапају у актуелна уметничка интересовања средине. Добио је и прву награду на конкурс за нацрт грба града Београда. Један је од оснивача групе "Живот" чија се уметничка начела везују за ангажовану уметност и шири политички активизам, близак Комунистичкој партији. Инсистирајући на нераскидивој вези између уметности и друштвеног активизма овим радовима је креирао другачију матрицу визуализације савремених уметничко-агитационих порука и интересовање за графиком због могућности које техника пружа и брзим умножавањем и погодностима у ефектном потенцирању наративне структуре. Учествовао је у Шп. грађ. рату (1937-1938) и на том искуству је настала мапа "За слободу". Због политичке активности бива ухапшен 1940. и проводи време у Билећком логору. Активно је учествовао у НОБ (1941-1945) као члан пропагандног одељења Вр. штаба НОВ и ПОЈ од 1943. По завршетку рата радио је ликовна решења за нови грб, поштанске марке, новчанице, одликовања, значке и плакате ФНРЈ. Примењеном уметношћу бавио се и касније, стварајући предмете од кованог гвожђа и керамике. Постављен је за професора Академије ликовних уметности у Београду. У том периоду су настале слике (No pasaran, Колона и Машинка). Био је дописни члан САНУ од 1950. и имао је самосталну изложбу 1953. године.⁸⁹

Иван Крајачић рођен 29. 8. 1906. у Пољанама, Нова Градишка. Завршио је двогодишњу средњу техничку школу. Постоје опречне информације за оно што је радио. Пише и да се запослио као бравар⁹⁰ и да је радио у руднику и укључио се у омладински раднички покрет.⁹¹

⁸⁶ *Југословенски савременици*, стр 1103.

⁸⁷ Лазар Удовички, *Шпанија моје младости*, Београд, 1997, стр 239.

⁸⁸ *Војна енциклопедија*, 1 А-Борци, Београд, 1958, стр 149.

⁸⁹ *Српска енциклопедија*, том 1 књ. 1, Матица српска, САНУ, Завод за уџбенике, Нови Сад-Београд, 2010, стр 218.

⁹⁰ *Зборник народних хероја Југославије*, стр 386.

Можда је радио и једно и друго. Члан КПЈ био је од 1933. године у илегалности. Кренуо је на школовање у СССР али ипак одлази у Шпанију. Тамо је прво био борац 13. интернационалне бригаде у батаљону "Чапајев". Истакао се у бици код Теруела крајем 1936. године. Битка је трајала непрекидно 6 дана и 6 ноћи и он је у њој био теже рањен. Из Шпанског грађ. рата је изашао са чином капетана. У Народноослободилачком рату је био на дужности у КПХ, и командант II оперативне зоне.⁹² Након оснивања ОЗН-е 1944. године, постављен је за њеног начелника и ту се налазио и после рата све до 1946. године, када је у чину генерал-пуковника преведен у резерву и постављен за министра унутрашњих послова НР Хрватске. На тој дужности остаје до 1953. године.⁹³

Влајко Беговић је рођен 8. 2. 1905. у Факовићима, Сребреница. Студирао је Техничке науке у Прагу. Завршио је Комунистички Универзитет у Москви. Члан је КПЈ од 1932. године. Боравио у иностранству и на захтев партије илегално радио. У Шпанији се борио у Интернационалним бригадама. Имао је истакнуту улогу у Покрету отпора у Француској. Он 1944. године одлази у Југославију и ради у Агитпропу ЦК КПЈ. Након ослобођења Југославије вршио је разне функције као што су: потпредседник Савезне планске комисије, директор Савезног завода за привредно планирање, директор Института за међународну комисију, директор НИП "Борба". Објавио је велики број чланака о економским и политичким питањима.⁹⁴

Данило Лекић рођен је 23. јуна 1913. у селу Краљима код Андријевице. Растао је у угледној учитељској породици. Члан је КПЈ од 1935. године. Студирао је филозофију у Скопљу до 1936. па након Скопља одлази у Београд. Ту је био до одласка у Шпанију јуна 1937. године где је најпре био заменик команданта Базе интернационалних бригада па командант Подофицирске школе. Након завршетка рата 1939. године, као и многи други, борави у логорима у Француској. Од 1941. је у НОП-у.⁹⁵ Од августа 1941. као искусни официр и политички радник постављен је за комесара Мачванског партизанског одреда. У 1. пролетерској бригади од 1942. био је заменик команданта а онда и командант. Од 1. јула до средине новембра 1944. вршио је дужности команданта 12. корпуса НОВЈ. Децембра 1944. генерал-пуковник Лекић упућен је на школовање у Вишу војну академију "Ворошилов" у

⁹¹ *Народни хероји Југославије I*, стр 405.

⁹² *Југословенски савременици*, стр 508-509.

⁹³ *Народни хероји Југославије I*, стр 406.

⁹⁴ *Југословенски савременици*, стр 65.

⁹⁵ Југосл. добров. у Шп. гр. рату, VIII - L / 14

Москви. Након ослобођења земље био је на разним дужностима у ЈНА и главни уредник Војне енциклопедије. Обављао је и дужност амбасадора.⁹⁶

Владимир Поповић рођен 27. јануара 1914. у Брчелима код Бара. Гимназију завршава у Цетињу. Апсолвирао је медицину на Медицинском факултету у Београду. Члан је КПЈ од 1932. године. Од јуна 1937. до 1939. учествује у Шпанском грађанском рату. Бори се у батаљону "Димитров" 15. интер.бригаде, па у 129. интер.бригади. Секретар је партијске организације Југословена у 129. интер.бригади. Због свега тога добио је чин капетана Шпанске републиканске армије. Након рата био у логорима у Француској од 1939-1941. По повратку у Југославију 4. јула 1941. одређен је за делегата ЦК КПЈ при ЦК КПХ и остаје на тој функцији до 1943. Средином 1943. био је комесар и командант III ударничког корпуса НОВЈ.⁹⁷ Након ослобођења један је од водећих дипломата. Од 1944. до марта 1945. наступа као војни и партијски представник у Бугарској. Од 1945-1948. био је амбасадор у СССР-у. Затим, од 1948. до 1950. помоћник министра иностраних послова. У периоду од 1950-1954. постављен је за амбасадора САД-а.⁹⁸ Члан је југословенске делегације на Париској мировној конференцији 1946. и учесник на више заседања ОУН од 1946-1955. Умро је 1. јануара 1972. у Лондону.

Отмар Креачић је рођен 27. фебруара 1913. у Бугојну у радничкој породици. Иде у гимназију у Бања Луци и Загребу, где је и завршава. Члан-волонтер је Народног позоришта у Загребу од 1932. године где је учествовао у формирању драмског студија. Напушта позориште 1935. и ради на прузи Загреб-Карловац. Члан је КПЈ од 1937. године када и одлази у Шпанију да се бори. Учествовао на фронтовима Арагона, Леванта, Естремадуре, Каталоније, најпре као борац у батаљону "Ђуро Ђаковић", а касније као руководиоца културно-просветног рада у истом батаљону и штабу 129. интернационалне бригаде. Од 1939-1941. налази се у логорима Сен Сипријен, Гирс и Верне одакле се илегално пребацује у своју земљу и укључује у НОП. У почетку радио на организацији илегалних штампарија, партијске технике и растурању прогласа. До краја 1943. члан је агитпропа ЦК КПХ и Главног штаба НОВ и ПО Хрватске и организовао покретање и издавање партијских листова. Фебруара 1944. године постављен је за политичког комесара 12. славонске дивизије, а у лето исте године славонског корпуса НОВЈ где је остао до краја рата. Након завршетка рата био је помоћник начелника и начелник

⁹⁶ *Народни хероји Југославије I*, стр 433.

⁹⁷ *Народни хероји Југославије II*, стр 105.

⁹⁸ Југосл. добров. у Шп. гр. рату, VIII - Р / 40

Главне политичке управе ЈНА, односно начелник Управе за морално-политичко васпитање у Државном секретаријату за послове народне одбране.⁹⁹

Иван Вејвода рођен је 13. 11 1911. у Карловцу. Студирао је архитектуру на Техничком факултету у Прагу. Члан је КПЈ од 1933. године. У Шпанском грађанском рату је био од маја 1937. до фебруара 1939. године. Након рата био је у логорима Сен Сипријен и Гирс у Француској. У НОБ је био политкомесар и шеф пропагандног отсека Главног штаба Хрватске. Био је и директор Танјуга у Београду од октобра 1944. године. Након Танјуга постављен је за начелника одељења и помоћника министра у Министарству иностраних послова где је био до 1952. Затим ради као амбасадор ФНРЈ у Рио де Жанеиру, Прагу и Лондону.¹⁰⁰

Ратко Вујовић је рођен 16. 12. 1916. у Никшићу. Био је студент агрономије у Прагу пре одласка у Шпански грађански рат, јануара 1937. У рату је био у батаљону "Георги Димитров" а затим је био у специјалном батаљону на Ебру код Валенсије. Примљен је у КПЈ 1938. године. У 129. бригади он је био заменик командира вода Франца Розмана. Након Шп. гр. рата 1939. је био у конц. логорима Француске (Аржелес и Гирс). У Другом св. рату је имао чин генерал-мајора, био помоћник начелника штаба 1. армије и начелник организационог штаба за Косово и Метохију.¹⁰¹ После ослобођења завршио Вишу војну академију и био на дужностима у ЈНА.

Срећко Манола рођен је 6. октобра 1914. у Травнику.¹⁰² У Сарајеву завршава Нижу гимназију. У Трговачку поморску школу у Котору се уписао 1929. а завршио је у Дубровнику где је матурирао 1934. године. Члан је КПЈ од децембра 1935. У Шпанском гр. рату је био од јула/августа 1937. као помоћник начелника штаба за извиђање и осматрање у 3. батерији "Либкнехт" 2. дивизиона тешке артиљерије "Шкода". У мају 1938. у току борби код Мескита постављен за начелника штаба а затим и за команданта дивизиона. Одмах након повратка из логора развија устанак на Кордуну и Банији, а нешто касније и Лици.¹⁰³ Од децембра 1944. налази се у Врховном штабу НОВ. Све до јануара 1946. био је начелник одељења за

⁹⁹ *Народни хероји Југославије I*, стр 408-409.

¹⁰⁰ Југосл. добров. у Шп. гр. рату, VIII - V / 3

¹⁰¹ *Исто*, VIII - V / 13

¹⁰² *Исто*, VIII - M / 56

¹⁰³ *Народни хероји Југославије I*, Младост, Београд, 1975, стр 464.

морнарицу у ЈНА.¹⁰⁴ Након тога вршио је разне одговорне дужности у Генералштабу. Завршио је Вишу војну академију 1955. године.

Чедомир Капор рођен је 7. априла 1914. у Требињу. Пре одласка у Шпанију је радио у Београду у графичким предузећима ("Просвета"). Члан је КПЈ од 1936. године. Када је требало кренути у Шп. гр. рат, а знали су да ће можда да их враћају или хапсе, он и још пар другова фалсификовали су пасоше, направили илегалну печаторезачку делатност.¹⁰⁵ У Шп. грађанском рату је био од фебруара 1938. до 1939, у батаљону "Дивисионарио". По изласку из Шпаније био у логорима Гирс и Верне. У Југославију се враћа 1942. године и прикључује НОВ. Када се Други св. рат окончао он је био на дужности председника Народног одбора среза Требиње и посланик Савезног већа НС.¹⁰⁶

Вељко Ковачевић рођен је 19. децембра 1912. године у Грахову, Никшић. После завршетка Учитељске школе у Цетињу одлази у Загреб на Филозофски факултет, и одатле за Шпанију. У Шпанији је био по својој личној одлуци од 1937. до 1939. године, када се рат завршио. У рату је био у батаљону "Ђура Ђаковић" и тешко је рањен у борби код Кастељана 14. јуна 1938. године. Примљен је у КПЈ 1938. Након одласка из Шпаније је у логорима у Француској провео две године. У Југославију стиже у августу 1941. године, када је упућен у партизанске јединице у Горском котару. Био је командир партизанских јединица.¹⁰⁷ После Другог св. рата налазио се на дужности команданта Тенковске армије, тенковских и моторизованих јединица ЈНА и команданта 7. и 3. армијске области. Затим помоћника савезног секретара за Народну одбрану. Године 1950-52. завршио је Вишу војну академију ЈНА. Бавио се и књижевношћу и написао је: "Нека искуства из борби у Хрватском приморју и Горском котару", романсирану хронику "У рововима Шпаније", роман "Капелски кресови", "Млада шума" и збирку приповедака "Вртлог".¹⁰⁸

Љубо Илић рођен је 16.4.1905. у Сплиту. Студирао је архитектуру и урбанистику у Паризу. Од 1931. године члан је КПЈ. Радио је техници КПЈ у Паризу, издавали су *"Пролетер"*. У Шпанији се борио од 1936. до 1939. године. Ступио је у батаљон "Домбровски" где је био комесар а затим командир чете. У борби за одбрану Мадрида бива рањен па је по изласку из

¹⁰⁴ *Зборник народних хероја Југославије*, НИП "Омладина", Београд, 1957, стр 445.

¹⁰⁵ *Југословени у Шпанији*, стр 115-127.

¹⁰⁶ Југословенски добровољци у Шп. грађанском рату, VIII - К / 5

¹⁰⁷ *Исто*, VIII - К / 66

¹⁰⁸ *Народни хероји Југославије I*, стр 402.

болнице пребачен у Албасете на официјерски курс. У Андалузији је организовао герилске партизанске одреде. На арагонском фронту је рањен још два пута. Добио је чин мајора војске Шпанске републике. Након тога је у Француској у логорима од 1939. Фебруара 1941. бачен је у специјални затвор у Тулузу одакле покушава да побегне 1942. Побеглао је 1943. и прикључио се француском Покрету отпора. Унапређен је у чин генерала. Децембра 1944. године наменован за представника Југословенске армије у Штабу савезничких армија у Паризу.¹⁰⁹ Од јануара 1945. преузима дужност југословенског војног аташеа у Паризу. Марта 1946. предводио је дипломатску мисију по земљама Латинске Америке. Од септембра 1947. специјални је саветник у Министарству иностраних послова владе ФНРЈ. Јануара 1948. био је помоћник министра грађевина, у априлу 1949. председник Комитета за локалну привреду и комуналне послове владе ФНРЈ. Априла 1951. он је изабран за амбасадора у Норвешкој, а октобра 1953. у Мексику.¹¹⁰

Радивој Увалић је рођен 20. априла 1912. године у Бачкој Паланци. Студије је започео у Београду 1931. године и наставио у Паризу. Дипломирао на Правном факултету 1934. године. Завршио је и Институт за статистику и Институт за Високе међународне науке Универзитета у Паризу. Докторирао је 1939. на Правном факултету у Паризу. Члан је КПЈ од 1935. године. У Шпанији је био од фебруара до августа 1937. године. Након Шпанског грађанског рата означен као "троцкиста" да би својим понашањем у НОБ доказао да је партија пренаглила.¹¹¹ Учествовао је у НОБ, у оснивању партизанских одреда у Топлици 1941. године. Био је војник али имао и политичке функције. Од 1944. године он је у Пропагандном одељењу Врховног штаба где је остао до демобилисања марта 1945. године. После тога радио у Министарству индустрије у одељењу за обнову Председништва владе НР Србије и хонорарно предавао политичку економију као доцент Универзитета у Београду. Од 1946-1947. провео је у Москви као стипендиста Совјетске владе. Након повратка из СССР био је професор и декан Економског факултета у Београду. Октобра 1953. прешао је у дипломатску службу и остао до 1960.¹¹²

Јосип Копинич рођен је 18. фебруара 1911. у Словенији, тадашњој Аустроугарској монархији. Члан је КПЈ од 1931. године. Био је на школовању у СССР-у, на К.У.Н.М.З. (Лењинистичка

¹⁰⁹ *Југословенски савременици*, стр 367.

¹¹⁰ *Народни хероји Југославије I*, стр 276.

¹¹¹ Душан Чкребић, *Коча Поповић - дубока људска тајна*, Службени гласник 2012, стр 36.

¹¹² *Југослов. добров. у Шп. гр. рату*, VIII - У / 8

школа у Москви). Од августа 1936. до августа 1938. је био у Шпанији. Након тога борави у СССР-у по задатку до 1940. године када се враћа у Југославију. Он је професионални револуционар, прави партијски човек. У НОП вршио специјалне дужности. После ослобођења био је изасланик у Турској до 1949. па начелник одељења Трговинских споразума у Министраству спољне трговине. Након тога обавља дужност министра саобраћаја ФНРЈ.¹¹³

Ото Бихаљи-Мерин рођен је 3. 1. 1904. у Земуну. Похађао је Уметничку академију у Берлину. Члан је КПЈ од 1924. године. Оснивач је издавачке куће "Нолит" са братом Павлом 1928. године. Књижевним радом се бави од 1924. године. Од 1929. до 1930. уредник часописа "Нова литература" у Београду. Од 1933. до 1936. сарадник комунистичких и других напредних публикација у Прагу, Паризу, Москви, Цириху. Као активни антифашиста и шпански борац учествује у организовању Института за борбу против фашизма у Паризу. До 1940. живи у Швајцарској. Није учествовао у НОБ. Након рата врши редакторске и уређивачке послове: уредник "Борбе", уредник часописа "Југославија-СССР" и био уметнички директор Издавачког завода "Југославија". Написао је низ студија и монографија о уметности и литератури.¹¹⁴

Стане Бобнар рођен је 15. 11. 1912. код Љубљане. Члан је КПЈ од 1935. године. Завршио је лимарски занат и тиме се и бавио. У Шпанији од 1. јула 1937. године до 2. августа 1938. године. Био је у батаљону "Димитров" у чети "Матија Губец", рањен два пута, једном лакше и једном теже. Јула 1939. се преко Француске враћа кући. Од 1943. године он је комесар 3. прекоморске бригаде у чину мајора. До тада био је ухапшен од стране Италијана и у логору.¹¹⁵ После ослобођења од јуна 1945. налазио се на месту помоћника политичког комесара 31. дивизије до марта 1946. Затим прешао у авијацију где је до 1947. био у Земуну начелник кадровског одељења, а након тога отишао у Вишу партијску школу. Поред ових функција вршио је још и функцију политичког комесара Ваздухопловне дивизије у Загребу, да би следеће године опет био враћен у Земун. На крају, пре него што је демобилисан, од 1950 до 1953. био је политички комесар Више ваздухопловне школе у Љубљани.

¹¹³ Исто, VIII - К / 62

¹¹⁴ Југословенски савременици, стр 79.

¹¹⁵ Југословенски добр. у Шп. гр. рату, VIII - В / 62

Иван Хариш је рођен 17. 11. 1903. у Слапну, Карловац у сиромашној сељачкој породици. Био је члан КПЈ од 1934. године . Радио је у иностранству, по Северној и Јужној Америци штрајковао за права радника. У Шпанији био од 1936. године до краја рата. Добио је чин поручника.¹¹⁶ У револуционарној шпанској војсци био је диверзант а по завршетку курса и инструктор диверзантских јединица. Од 1938. саветник је 133. диверзантске бригаде у Естремадури, а затим до краја рата преводилац при руској амбасади у Валенсији. Након Шпанског гр. рата боравио у логорима па бежи и враћа се у домовину. Бавио се диверзантским акцијама и у НОП. Изводио их је по Посавини, Лици, Славонији, Босанској крајини. Због тога је прозван Илија Громовник. Након завршетка Другог св. рата завршио је партијску школу и Вишу војну академију ЈНА. Био је заменик команданта инжењерије у Генералштабу, радио у инспекцији Генералштаба и био начелник штаба Управе инжењерије ЈНА.

Грга Јанкез рођен је 12. 3. 1906. године у Иванској, Бјеловар . До 1929. он је радио у фабрици обуће у Загребу. Члан је КПЈ од 1926. године. У Шп. грађанском рату био је од септембра 1937. до фебруара 1939. године. Након тога у логору у Француској до 1941. године. Од 1. септембра 1941. године партијски и војни руководиоца. У Другом св. рату је теже рањен 13. 8. 1944. године.¹¹⁷ После ослобођења вршио је одговорне дужности у друштвеном и политичком животу Југославије. Био је председник Синдикалног већа Београда и секретар Централног одбора Савеза синдиката Југославије. На 6. конгресу СКЈ изабран је за секретара Централне ревизионе комисије СКЈ. Умро је 11. новембра 1974. године.

Сви ови борци били су значајни људи у југословенском друштву. Цењени како због залагања у рату тако и због њихових политичких способности. Сви су они били на врху лествице тадашњег друштва. Били су генерали, значајни људи у Генералштабу (Коча Поповић, Пеко Дапчевић, Душан Кведер, Данило Лекић, Иван Хариш, Срећко Манола) и Министарству народне одбране (Иван Гошњак, Коста Нађ, Отмар Креачић, Вељко Ковачевић). Затим, налазили су се на разним дужностима у Министарству иностраних (Вељко Влаховић, Алеш Беблер, Љубо Илић, Иван Вејвода, Владимир Поповић) и Министарству унутрашњих послова (Максимилијан Баће и Иван Крајачић). Многи од њих су били водеће дипломате и амбасадори (Љубо Илић, Иван Вејвода, Владимир Поповић, Лазар Удовички, Лазар

¹¹⁶ Исто, VIII - Н / 3

¹¹⁷ Исто, VIII - Ј / 16

Латиновић, Максимилијан Баће, Алеш Беблер, Карло Мразовић). Министар просвете у влади ФНРЈ био је Родољуб Чолаковић а министар поморства Максимилијан Баће. У Министарству спољне трговине био је Јосип Копинич. Неки су били предавачи као Радивој Увалић на Економском факултету или у Институту Влајко Беговић (директор Института за Међународну комисију). Уметношћу и публицистиком су се бавили Ђорђе Андрејевић Кун (уметник) и Ото Бихаљи Мерин (публициста).

Још један показатељ њиховог значаја у тадашњем друштву је то што су тројица од четворице оснивача ФК Партизан односно ЈСД Партизан били шпански борци (Коча Поповић, Пеко Дапчевић и Ратко Вујовић). Када се клуб одвојио од војске Ратко Вујовић је био први председник.¹¹⁸

¹¹⁸ <http://www.partizan.rs/wp-content/uploads/2011/03/Istorija-kluba-.pdf> , преузето 2.7.2018.

Коча Поповић

Није случајно што је Коча Поповић издвојен као један од најзначајнијих шпанских бораца и уопште, он је личност од изузетног значаја у политичком, друштвеном, војничком и моралном смислу. Човек који је био интелектуалац левих опредељења, космополита, својом вољом и свесно је отишао у Шпански грађански рат, а не по директиви Партије. Чак и када је био у Партији деловао је некако самостално и као да се не уклапа најбоље, имао је своје мишљење и није био спреман да увек беспоговорно слуша.

Константин Поповић рођен је 14. марта 1908. у Београду у имућној трговачко-индустријској породици. Са своје четири године сели се са родитељима у Швајцарску. Тамо се школовао у Доминиканском самостану. Прва слова научио је на француском језику тако да су ми и српски и француски били као матерњи, а поред та два језика знао је и шпански, немачки и енглески. Стриц му је када је имао 16 година давао савете шта би требао да буде, па је тако савет гласио да буде правник, мада ће га животни пут одвести на другу страну. По повратку из Швајцарске завршио је гимназију у Београду, и матурирао је 1926. године.¹¹⁹

Након одслужења војске одлази у Париз да студира, и завршава прву годину Правних наука, да би се онда предомислио и уписао студије филозофије на Сорбони. У току својих студија (1928. - 1932.) креће да се бави књижевношћу и објављује своје прве песме у Београду 1929. године. Затим се прикључује групи београдских надреалиста заједно са Александром Вучом, Оскаром Давичом, Марком Ристићем и многим другима.

Када се вратио у Београд 1933. био је хапшен због припадности напредном покрету. Изашавши из затвора он постаје члан КПЈ. Прикључио се Партији са својих 25 година и тада се поставља питање граница које не би смео прећи као интелектуалац у свом политичком деловању. "Да ли интелектуалац и даље остаје слободан или уласком у политички живот он по природи логике политичке теорије губи свој интелектуални идентитет и своју слободу."¹²⁰ Кочин одговор на питање да ли је уопште могуће сачувати лични интегритет у партији као

¹¹⁹ Коча Поповић, *Белешке уз ратовање*, БИГЗ, 1988, стр 317.

¹²⁰ Коча Поповић - *дубока људска тајна*, стр 47.

што је комунистичка је био: "Могућно је, али накнадно. Док си унутра, ухваћен у жрвњу, подређен вишем циљу, такав интегритет није могућан."¹²¹ Био је искључен из Партије једно време али 1939. поново постаје члан.

У Београду се бави публицистиком до одласка у Шпански грађански рат јула 1937. године, и тамо остаје до краја рата. Ступио је у артиљеријски дивизион "Шкода".¹²² У рату он је био и обичан борац, инструктор, официр у батерији, начелник штаба артиљеријског дивизиона, а и командант дивизиона. Након пораза републиканске војске био је шест недеља у Сен Сипријену да би се касније преко неких веза извукао из логора. Септембра 1939. се враћа у Београд, и у зиму 1940. је био у затвору и бива искључен из Партије.

У Другом светском рату прво је био командант Космајско-посавског партизанског одреда, а након повлачења у Босну постављен је за команданта Прве пролетерске бригаде у Рудом. Његов заменик у бригади је био Данило Лекић Шпанац. Одлучено је 1. новембра 1942. да треба да буде формирана прва пролетерска дивизија и Коча Поповић је именован за команданта а прву пролетерску бригаду је преузео Данило Лекић.

У току рата док је био командант Прве пролетерске дивизије извео је пробој обруча на Сутјесци који је по њему а и многим било једино решење, али се појавила сујета и умало да тада буде смењен од стране Тита. Тито се био одлучио да га смени због непослушности, тј. одлуке на своју руку, које је тешко праштао човек стаљинистичког кова као он. Међутим, вероватно је размислио и одустао од такве идеје, јер Коча није био смењен. Након рата за овај пробој му је одато признање. Пред крај рата, у јулу 1944. године, био је командант Главног штаба НОВ и ПОЈ за Србију. За ослобођење Београда су били заслужни генерал Пеко Дапчевић и командант Главног штаба Србије Коча Поповић. Наредбом Врховног штаба од 1. јанура 1945. основана је Друга армија и за њеног команданта је постављен генерал-лајтнант Коча Поповић. Он је 8. маја 1945. са својим дивизијама ушао у Загреб.

Крајем маја 1945. Коча предаје команду над Другом армијом Ивану Гошњаку а он преузима дужност начелника Генералштаба Југословенске армије.¹²³

¹²¹ Исто, стр 48.

¹²² Југословенски добровољци у Шп. гр. рату, VIII - Р / 39

¹²³ Коча Поповић-дубока људска тајна, стр 151.

Није му било лако на тој позицији након рата јер је сада требало војску која се калила у борби претворити у мирнодопску. Недостајало је и школованих кадрова па је 30 виших официра послато на Академију "Ворошилов" у Москви 1946. године. Од шпанских бораца тамо су отишли Пеко Дапчевић, Душан Кведер и Данило Лекић. Када се догодио сукоб са Информбироом 1948. године Коча је и даље био начелник Генералштаба. Био је свестан опасности ситуације и залагао се за то да се војска припреми што боље иако су га уверавали да до напада неће ни доћи. Он је био свестан мањкавости југословенске војске. Коча, као противник бољшевизма сукоб са Информбироом сматра за отежање и види потенцијал за демократизацију друштва које се до тада развијало по совјетском принципу.

Гојко Николиш

Коча Поповић је интелектуалац који је кренуо да се бави пословима који немају везе са његовим образовањем, а поучен искуствима из Шпанског грађанског рата. Наиме, он се посветио војсци, ратовању. И након рата остао је у тој професији док није прешао у Министарство спољних послова након 1953. године. Међутим, животни пут овог шпанског борца је везан за његову професију константно, јер је био лекар.

Гојко Николиш рођен је 1911. године у кордунском селу Сјеничак, удаљеном око 20км источно од Карловца. Отац му је био сеоски парох и живео је у складној породици која је била пуна љубави и слоге (деце је било седморо, од којих је он најмлађи), и у својим мемоарима говори да никад није присуствовао свађи својих родитеља. Основну школу завршио је у родном селу, гимназију у Карловцу и Сремским Карловцима. Одлази у Београд на студије медицине где је и дипломирао на Медицинском факултету 1936. године. Тамо је постао члан СКОЈ-а 1934.године, а касније и члан КПЈ од 1935. године.

Након завршених студија распоређен је у нишку болницу на одслужење војног рока па је прекомандован у Београд. Ту се он под утицајем својих идеолошких импулса спрема за Шпански грађански рат. Проучава општу ратну службу, ратну санитетску службу, санитетску тактику, ратну хирургију и хирургију.¹²⁴ У лето 1937. године као добровољац, одлази у Шпанију преко Француске.

Када је дошао у Шпанију, јавио се да би био распоређен где је потребно, и није био претерано задовољан што му је допао Понтонес, градић који је био у позадини, јер он је хтео да иде на фронт. На крају се прилагодио и спијатељио са многим људима који су ту радили и боравили, па није осећао да је бесмислено то што ради. Ипак је преовладало нестрпљење и жеља да се искуси више од места која су била у позадини, па је тражио да оде на фронт. Жеља му је била испуњена и постаје лекар у батаљону "Hans Beimler" 11. интернационалне бригаде. Заправо,

¹²⁴ Вера Гавриловић, *Гојко Николиш-живот и дело*, Београд 1998, стр 16.

тек тада упознаје ужасе рата и записује: "Рат је ужасна ствар. Једино наша тврда свијест да је овај рат - рат против рата, чини од нас не дезертере него његове ватрене стјегоноше".¹²⁵

После пораза шпанске републиканске војске био је 19 месеци у концентрационим логорима у Француској, заједно са осталим интербригадистима. У Југославији га је опет сачекао рат. Када се вратио у домовину био је, од августа до новембра 1941. године, референт санитета у Краљевачком партизанском одреду. Од новембра 1941. па до краја рата он је референт санитета при Врховном штабу НОВЈ, па шеф Санитетског отсека Врховног штаба.

У послератном периоду наставља рад као начелник Санитетске управе Министарства народне одбране чији је циљ био изградња модерног војног санитета. Даје иницијативу за оснивање Ваздухопловно-медицинског интитута Југословенског ратног ваздухопловства. Гојко Николиш је тако дао иницијативу да се оснује Војномедицинска академија у Београду 1950. године. Свечана академија је одржана 28. априла у сали клуба Војномедицинске академије, а начелник ВМА др генерал-мајор Херберт Краус је одржао уводно предавање.

Решењем Владе ФНРЈ основана је 4. фебруара 1952. на иницијативу Гојка Николиша начелника Санитетске управе ЈНА, Комисија за медицинско-научна истраживања која је била једина установа тог карактера, која се бавила научноистраживачким радом на пољу медицине.¹²⁶

На дужности опуномоћеног амбасадора ФНРЈ у Индији Гојко је био 1953. и делом 1954. године. Услов за дипломатску службу је био познавање језика а он је знао: немачки, шпански, руски, енглески, француски и италијански. Међутим, он се из Индије враћа на сопствени захтев и поново је начелник Санитетске управе до пензије 31. децембра 1971. године. Очигледно му је највише одговарало да се бави стручним медицинским радом. На крају крајева, то му је и био позив, ту се и пронашао. Написао је много стручних радова из области војне медицине, о организацији ратног санитета. Научно се бавио истраживањем психофизичких могућности човека у посебним условима герилског ратовања.

¹²⁵ Гојко Николиш, *Корјен, стабло, паветина*, Загреб 1981, стр 159.

Гојко Николиш, *Шпанска праскозорја*, стр 37.

¹²⁶ *Гојко Николиш-живот и дело*, стр 48.

Благоје Нешковић

Човек који је био лекар и политичар. Већи део времена након Другог св. рата провео је бавећи се својим примарним позивом, што свакако не значи да је његова политичка улога занемарљива, напротив. Ни његову улогу борца у Шпанском грађанском рату не треба занемарити. Све те ствари се преплићу у њему и чине га занимљивом личношћу коју треба издвојити, заједно са Кочом Поповићем и Гојком Николишем.

Благоје Нешковић је рођен 1907. године у Крагујевцу од оца Аћима и мајке Госпаве. До шестог разреда гимназије се школује у Крагујевцу, а завршава у Београду 1926. године. Исте године уписује се на Медицински факултет који је завршио 1933. године. Након студија се запошљава у Институту за судску медицину. На факултету, док је још студирао упознао се са људима који су били чланови Удружења студената марксиста и ту почиње његова прича револуционара. Увођењем диктатуре краља Александра забрањен је рад Удружења и тако им је онемогућено политичко деловање.¹²⁷

Док је студирао и био члан Удружења био је повезан са Драгославом Сандићем кога је болшевизована КПЈ означила као "фракционаша" и присталице Симе Марковића па су касније Благоју када су га искључивали из Партије приписали то исто фракционаштво. Он се бранио тиме да није знао никог више сем Сандића, а самим тим ни да је Партија у то време била подељена.

У Шпанију је кренуо по својој вољи, нико га није наговарао, у лето 1937. године, преко Париза. Почетком августа 1937. стигао је у Албасете са супругом Надом Димитријевић. Пошто није пријавио да је лекар, послат је на војну обуку и примљен у батаљон "Ђуро Ђаковић" где се месец дана борио. "Док су се они борили, совјетски инструктори су се возили у аутомобилима са преводитељкама Шпанкињама."¹²⁸ Када су сазнали да је лекар пребацили су га за председника Централне медицинске комисије интернационалних бригада, која је

¹²⁷ Венцеслав Глишић, *Досије о Благоју Нешковићу*, Службени гласник 2011, стр 11-13.

¹²⁸ Исто, стр 14.

одлучивала, према здравственом стању, о томе хоће ли борац ићи на фронт, или не. Марта 1938. године постављен је за лекара у батаљону "Ђуро Ђаковић" у саставу 129. интернационалне бригаде, где му је помоћник био студент медицине Влада Поповић. Када се повредио на фронту Теруела маја 1938. године, пребачен је из болнице у Аликантеу у болницу у Денију. Оздравивши бива постављен за директора болнице у Денији, где је остао до евакуације болнице у Барселону јануара 1939. године. Добровољци су повучени из Шпаније у Француску у логоре, он ту остаје скоро две године радећи као лекар у санитетима.¹²⁹

Вративши се у Југославију након војне вежбе на коју је био распоређен прелази у Београд, и у илегалност 1941. године. Иван Милутиновић и Александар Ранковић су га још 1940. предложили у ПК КПЈ за Србију, па је био задужен у сектору поштар и државних чиновника. "Крајем јула и почетком августа 1941. послат сам од ЦК КПЈ у Загреб ради стања у месној организацији у Загребу и у ЦК КП Хрватске, да извршим истрагу зашто је дошло до таквог стања" каже он.¹³⁰ Постављен је за секретара ПК КПЈ за Србију и остао у Београду да организује илегалну делатност.¹³¹ Саветовао је члановима окружних комитета да се не крећу из својих станова, већ да се договарају преко курира и водио је рачуна да нико не би био ухваћен, ипак то се неретко дешавало. Он сам није био ухваћен јер је био јако опрезан и представљао се лажним именом Михаило, када су га разоткрили већ је био у Јужној Србији.¹³² Покрајински комитет је остао у Топлици све до ослобођења Београда. Оснивачки конгрес КП Србије одржан је 8-12. маја 1945. док су јединице ЈА настојале да заузму читаву територију земље и протерају окупатора. Настао је као потреба да се доврши политика равноправности југословенских народа и тако онемогући приговор о неправедности српског народа у новонасталој држави.¹³³

Конгресу је присуствовало 459 делегата партијских организација из свих крајева. Социјални састав је био: 158 радника, 61 сељак и 240 интелектуалаца.¹³⁴

¹²⁹ Исто, стр 14-15.

¹³⁰ Случај Јосипа Копинича, човека Коминтерне који је хтео да преузме власт над ЦК КПХ заобилазећи његово руководство, а преко месног комитета Загреба. Благоје Нешковић и Владимир Поповић били су задужени да истраже случај, а Нешковић је тада предложио високе казне за учеснике. Исто, стр 21.

¹³¹ Југословенски добровољци у Шп. гр. рату, VIII - N / 15

¹³² Глишић, Досије о Благоју Нешковићу, стр 41.

¹³³ Милан Борковић, Венцеслав Глишић, Оснивачки конгрес КП Србије, Институт за историју радничког покрета Србије, Београд 1972, стр 5.

¹³⁴ Исто, стр 19.

На конгресу је прочитан реферат Благоја Нешковића "О политичкој ситуацији у Србији, Војводини и Косову и Метохији"¹³⁵. У њему он говори о НОБ и победи Совјетског савеза и савезника. Такође, говори о непријатељима НОП, о четницима и домаћим издајницима и о потреби да се они изолују политички. О мобилисању радних маса ради стварања социјалистичког друштва у будућности. О Драгољубу Јовановићу из Народне сељачке странке и његовом супротстављању политици КПЈ. Да је потребно учвршћивање тековина НОП и елиминисање фашизма.¹³⁶ Подробно објашњава шта је потребно радити у покрајинама да би прихватили политику КПЈ.

Донета је Резолуција првог оснивачког Конгреса. "Оснива се КП Србије и захтева од њених чланова да раде у интересу широких народних маса против непријатељских снага."¹³⁷ Дакле, Партија је руководећа сила у држави. Тада су изабрани и чланови ЦК КП Србије. Благоје Нешковић је био секретар ЦК КП Србије и председник Народне владе Србије.

На Конгресу је изрекао чврст став у борби против "великосрпског шовинизма" а друго значајно питање које је истакао је био однос према "стручним кадровима". Он је био интелектуалац и био је свестан потребе нове државе, а и њене обнове, за стручњацима из различитих области. Говори да се према њима спроводи секташка политика а он је за укључивање ових стручњака у власт.

Након учвршћивања политичке власти прелази се на обнову привреде. Донет је Закон о национализацији, који је ступио на снагу 5. децембра 1946. године и Закон о петогодишњем плану развита народне привреде (28. април 1947). Нешковић као председник владе НР Србије о томе говори: "Основна карактеристика савезног плана јесте електрификација и индустријализација, а које повлаче за собом унапређење свих осталих привредних грана".¹³⁸ План је био у основи нереалан и очекивања су била већа од могућности. Донет је исхитрено без довољног проучавања документације и рада стручњака на њему, јер се инсистирало да на челу предузећа буду превасходно комунисти, а не стручњаци.

Након каријере у Влади НР Србије Благоје Нешковић 31. августа 1948. прелази на дужност потпредседника Савезне владе и Председника Савезне комисије која је касније престала са

¹³⁵ Исто, стр 31.

¹³⁶ Исто, стр 41.

¹³⁷ Исто, стр 227.

¹³⁸ Ена С. Мирковић, *Благоје Нешковић (1907-1984). Политичка биографија*, Београд, 2016, стр 269.

радом а Благоје ће ускоро бити искључен из политичког живота. Његов случај је покренут на седници Политбироа одржаној уочи Шестог конгреса КПС 29. септембра 1952.¹³⁹ Изнете су оптужбе од стране његових партијских другова: да се "пасивизирао" од 1929. и није учествовао у СКОЈ-евским организацијама, да је у Другом св. рату спроводио "своју линију", да се по националном питању не слаже са Партијом, да је био груб према сарадницима и да је у сукобу са Информбироом показивао "колебљивост". Септембра и октобра 1952. на седницама поводом његовог случаја он се изјашњавао да не може да призна да је био против партијске линије. Али, пошто ЦК никада није могао бити крив, морао је то бити он, и на крају је признао одређена неслагања са "партијском линијом".

Ена Мирковић у политичкој биографији Благоја Нешковића наводи да је тачка о неслагању са националном политиком Партије била кључна и да је управо она откривала суштинске разлоге за смењивање. Испољавање националног сентимента је био тежак грех у то време.¹⁴⁰

Извршни комитет ЦК КПЈ одлучио је на својој седници од 27. новембра 1952. да се Благоје Нешковић искључи из Савеза комуниста Југославије због прокоминформовског става. Тиме је закључен случај о Благоју Нешковићу који се повукао из политичког живота и посветио научној каријери.¹⁴¹ Првенствено се бавио научно-истраживачким, стручним и педагошким радом у области медицине и биолошких наука. Године 1957. основао је лабораторију за експерименталну онкологију Медицинског факултета и дуго времена био њен управник.¹⁴² Умро је 1984. године.

¹³⁹ Исто, стр 332.

¹⁴⁰ Исто, стр 335.

¹⁴¹ Исто, стр 364.

¹⁴² Исто, 367

Значај Шпанских бораца у КПЈ

Већина шпанских бораца била је социјалистички/комунистички оријентисана, што због положаја у Краљевини јер су неки од њих били радници па су једва састављали крај са крајем, одлазили у иностранство да раде и тамо постајали политички активни, што због тога што су били привржени тој идеологији у целини. Неки од њих сматрали су је за напредну, прогресивну и једину која одговара социјалној и људској правди. Комунистичка партија била је везана за Коминтерну са чиме су се неки од њих мање а неки више слагали. Неки шпански борци су се управо у Шпанском грађанском рату доказали Партији и били у њу примљени као што је рецимо Коста Нађ¹⁴³ и многи други.

Партија се тако проширила шпанским борцима и добила нову снагу и ентузијазам. У логорима у којима су боравили након рата (Аржелес, Сен Сипријен, Гирс, Верне и др.) услови за живот су били јако тешки, а поред тога су их чували француски "гард мобил" који су настојали да им сломи дух. Они логоре претварају у школе социјализма где изучавају Маркса, Енгелса и Лењина. Уче социологију, историју, економију и језике. Пеко Дапчевић каже: "Читамо све што нам падне под руку, а на предавањима водимо најразноврсније дијалоге."¹⁴⁴ У логору Гирс су организовали протесте 1940. због слања на принудни рад, па су били премлаћени и завршили су у логорском затвору. Скоро све време боравка у логору су пружали отпоре и штрајковали. Они који су били "најнепослушнији" су послати у Верне. После капитулације Француске за оне Југословене у логорима Петенове Француске су остала два избора: или да иду у Африку у француску Легију странаца или да се јаве на рад у Немачку. Тако су логораши по одобрењу Партије одлазили у Немачку са циљем да се домогну Југославије.¹⁴⁵

Поред радника који су одлазили на рад у иностранство и тамо постајали чланови синдиката па и комунистичких партија земаља у којима су радили (те партије су их слале у Шпанију) неки су били студенти по европским градовима и тамо се прикључили напредном

¹⁴³ *Народни хероји Југославије II*, стр 10.

¹⁴⁴ Пеко Дапчевић, *Од Пиринеја до Цетиња*, Просвета, Београд, 1981, стр 11.

¹⁴⁵ *Шпанија 1936-1939 IV*, стр 281.

студентском покрету. Једна група студената комуниста се налазила у Прагу и они су из Прага организовали одлазак. Упутили су апел омладини свих народа Југославије¹⁴⁶ да истраје у борби за слободу и демократију. Иво Вејвода који није хтео да иде у Шпанију из личних разлога је једном приликом рекао Лазару Удовичком да је њима партија просто наредила да пођу у Шпанију. А он се на то насмешио и помислио "Теби и можда неким другима јесте, али ми у дому смо се сами јавили и организовали друге".¹⁴⁷

У току трајања Шпанског грађанског рата ЦК КПЈ мобилисао је народ за помоћ Шпанској републици слањем добровољаца и материјалних средстава. Он се бринуо и о политичком раду међу добровољцима па је у Шпанију послат члан Политбироа Благоје Паровић. Након његове погибије, ту дужност је преузео Божидар Масларић, а на политички рад дошао је и Родољуб Чолаковић. Такође, ЦК је политички рад међу добровољцима поверио Карлу Мразовићу и Вељку Влаховићу, који су били тешко рањени и нису могли да наставе да се боре на фронту.¹⁴⁸ О значају улоге наших "Шпанаца" у Другом св. рату говори податак да су команданти све четири армије које су формиране 1945. били "Шпанци" - Коча Поповић, Пеко Дапчевић, Коста Нађ и Петар Драпшин. Сваки пети је проглашен за народног хероја а сваки девети стекао је чин генерала.¹⁴⁹

Они су несумњиво јако значајни за Партију као целина, као људи који су допринели њеном уздизању и одржавању, али као појединци тешко да су могли бити много значајни јер су се утопили у политику Партије која је била немилосрдна кад се радило о питању "правоверности". Морали су своју личност подредити "вишим циљевима", иако се понекад нису слагали а некад нису ни промишљали.

Они који су се са Партијом сукобили нестајали су из њених редова. Највише шпанских бораца је искључено по питању Резолуције Информбироа, неки јер су се стварно са њом слагали а неки јер су КПЈ требали "кривци".

Коча Поповић говори нешто о сукобу Партије и интелектуалног мишљења: "Без обзира на сву спремност да се покори служећи прихваћеној доктрини, интелектуалац се препознаје по томе што што му увек глава ради. А то значи да, неминовно кад-тад долази до разлаза између

¹⁴⁶ *Шпанија 1936-1939 V*, стр 253.

¹⁴⁷ Лазар Удовички, *Шпанија моје младости*, Београд, 1997, стр 82.

¹⁴⁸ *Наши Шпанци, зборник фотографија и докумената о учешћу југословенских добровољаца у Шпанском рату 1936-1939*, издали шпански борци Југославије, 1961, стр 12-13.

¹⁴⁹ *Исто*, стр 13-14.

истинског интелектуалца и догматске партије доминантне у табору савремене комунистичке левице, препознатљиве по томе што јој је главни циљ да освоји и задржи искључиву, једнопартијску власт. У ствари, положај интелектуалца од интегритета у таквој партији постаје суштински неодржив: она тражи слепу послушност, што ће рећи покорно спровођење свега што је смислио неко ко је надлежан иако је можда много мање интелектуалан. Теби остаје једино да се подређујеш, што једно време и чиниш, све док се не пробуди интелект који те опомиње, показује ти наказне стране таквог положаја и понашања."¹⁵⁰

Многи од њих који су се борили у Шпанији придружили су се партизанима и из рата изашли како победници, што говори да су учествовали у обнови и индустријализацији земље, ако не као креатори онда као спроводници идеја.

И како Вељко Влаховић каже: "Борбе у Шпанији су послужиле директно и индиректно нашим народима у току народноослободилачког рата. Иако је више од половине наших другова погинуло на бојним пољима Шпаније, онај дио који се вратио у земљу, захваљујући бризи и огромним напорима Партије, користио је богатим искуством из шпанског рата у устанку и првим мјесецима народноослободилачког рата. Због тога није случајно што се већина наших шпанских бораца већ првих дана нашла на најодговорнијим војним и политичким дужностима."¹⁵¹

¹⁵⁰ Александар Ненадовић, *Разговори с Кочом*, Глобус, Загреб, 1989, стр 199-200.

¹⁵¹ Вељко Влаховић, *Шпански грађански рат* - Сабрани радови I, Издавачки центар Комунист, Београд 1982, стр 136.

Улога у друштву

Од 140 биографија шпанских бораца пронађених у Архиву Југославије, рачунајући да су неке фасцикле фалиле а у неким је рукопис био нечитак, или просто није забележено шта је одређени шпански борац радио након рата, 100 биографија је заправо послужило да се сазнају активности шпанских бораца након рата. Као што је већ раније напоменуто подељени су на: раднике (неки од њих су били и политички функционери али нису могли бити сврстани баш у интелектуалце) којих је било 43, интелектуалце-политичаре (има их 39) и официре у ЈНА (18). Такође, неки од официра су били високообразовани интелектуалци али су сврстани у официре. То је нека груба подела улога шпанских бораца у друштву након Другог светског рата. Мора се напоменути да се нису могле наћи у Архиву биографије неких важних шпанских бораца у друштву, којих има око 13 па су њихове биографије пронађене у лексиконима и мемоарима. Тих 13 биографија налазе се у поглављу Најистакнутији шпански борци. Заједно са додатних 13 биографија коначна подела свих шпанских бораца је: 51 интелектуалац-политичар, 43 радника и 19 официра.

Остало је још много биографија које нису проучене али на основу ових се јако добро види колико су добровољци који су се борили у Шпанском грађанском рату били важни за Партију, као и тадашњу државу уопште.

1. Интелектуалци и политичари

За њих је било карактеристично да су великом већином били чланови Партије. Заузимају су јако важне положаје и функције у тадашњем друштву. Били су у министарствима (иностраних послова, саобраћаја, финансија, железница, пољопривреде...), Генералштабу и Народној банци. Неки су били предавачи на Високој партијској школи, Високој школи за новинарство и дипломатију, Техничком факултету и Љубљанском универзитету. Дакле, били су предавачи, наставници, преводиоци, публицисти. Један је био уредник Радио Београда, па касније и преводилац. Марко Спахић био је директор Филмског предузећа. Било је међу њима војних лекара који су много допринели тадашњој медицинској заштити и научним истраживањима. Главни инжењери тог доба били су управо шпански борци. Такође, један од њих био је и кустос музеја. Поље деловања им је било широко од политике, науке и војске преко просвете до културе. Већина њих, ако не и сви, били су чланови Народног фронта, Синдиката, масовних организација. Затим, чланови Савеза бораца и спортских удружења. Сада следе њихове биографије:

Стеван Белић (у Шпанији Степан Дудек) рођен је 21. августа 1906. у Железнику (Београд). Члан је КПЈ од 1926. године. Када је кретао у Шпанију био је друга година на Комунистичком Универзитету, на историјском одељењу, у Москви. У Шпанији је био од 1936. до 1939. а након пораза у логору Сен Сипријен. Враћа се у Москву да завршава студије. Био у Црвеној армији од јула 1941. до 1942. јер је рањен. Марта 1945. ступио у југословенску тенковску јединицу која је формирана у СССР. Од 1946. до маја 1953. у Вишој партијској школи, предаје историју.¹⁵²

Милан Челебић рођен је 9.2.1912. у Делиблату (Ковин). Завршио је гимназију у Зрењанину 1937. и уписује студије права. Одлази у Париз и тамо се дружи са студентима левичарима. У Шпаније је био од 20. марта 1938. до 20. октобра 1938. Септембра 1939. се враћа у Југославију где бива примљен у КПЈ. У Другом св. рату хапшен јер је радио за КПЈ. Радио у

¹⁵² Југословенски добровољци у Шп.гр.рату, VIII - В / 55

Градском народном одбору у Панчеву као референт. Од 1946. радио као секретар среског и спортског центра у Панчеву.¹⁵³

Миодраг Гардић је рођен 14. маја 1891. у Лебанама. До 1914. био је новинар, члан редакције дневног листа "Стража" у Београду. Од 1915. до 1939. живео у иностранству. Од 1918. живи у Шпанији, ради као преводилац и жени се Шпањолком. У Шп. гр. рату био је рањен. Након Другог светског рата судски тумач за шпански и португалски језик и преводилац.¹⁵⁴

Иван Кардум рођен 2.1.1906. У Шп. гр. рату био од 10.10.1937. до 1939. године, а након пораза у логорима у Француској. У Другом св. рату био у логорима Јасеновац и Нова Градишка. Од 1938. је члан КПЈ. Ради за ОЗН-у 1945. године. Августа 1945. одлази у амбасаду у Лондону и тамо је до 1948. Од 1948-1952. ради у Министарству спољних послова у Београду.¹⁵⁵

Љубомир Максимовић је рођен 30. децембра 1901. Завршио је Технички факултет (грађевински одсек) Универзитета у Београду. Пре одласка у Шпанију радио је у Министарству саобраћаја од 1930-1937. У Шпанију иде 1.6.1937. и тамо се бори до повлачења војске 8.2.1939. Није био у логорима, враћа се 1940. у Југославију. Радио као инжењер у Београду, а окупација га затекла у Лесковцу. Рат је провео у заробљеништву у Немачкој од 15. 4. 1941. - 27. 2. 1945. Након рата ради у Министарству железница од 1945. до 1951. Административно је кажњен због сукоба Тита и Стаљина (ИБ) 20.1.1951. Био члан КПЈ од 1945. до 1951.¹⁵⁶

Александар Мезић рођен је 6. априла 1910. у Украјини. Био је лекар на стажирању у Београду пре одласка у Шпанију. Студирао је у Чехословачкој до 1933. Од јула 1937. до краја рата он је у Шпанији, а након тога у логорима. "Када је изашао из логора стиже у Марсеј 1941. где је центар за шпанске борце већ функционисао захваљујући Лази Латинковићу, а Мезић се пријавио на специјализацију хирургије као волонтер у клиници у Марсеју."¹⁵⁷ Окупација Југославије га је затекла у Марсеју у Француској где је био члан Главног штаба за јужну Француску и начелник санитетске службе. Од 1945. је у Југославији. Ослобођење га је

¹⁵³ Исто, VIII - Ѓ / 15

¹⁵⁴ Исто, VIII - G / 1

¹⁵⁵ Исто, VIII - K / 6

¹⁵⁶ Исто, VIII - M / 3

¹⁵⁷ Шпанија 1936-1939 IV, стр 491-492.

затекло као шефа хируршког одељења у војној болници у Шапцу. Након рата ради у ЈНА као генерал-мајор санитетске службе. Он је лекар специјалиста хирургије. Члан је КПЈ од 1941.¹⁵⁸

Ђура Мештеровић је рођен 18. маја 1908. у Српском Итебеју. Био је санитетски поручник морнарице на хируршком одељењу у Херцег Новом, Дивуљама и Шибенику и бродски лекар на ратном броду "Дубровник" од 1934-1937. У Шпанији је био од новембра 1937. до 1939. године, након чега је завршио у логорима Француске. "Самоиницијативно бежи из логора Гирс, али неуспешно, па је након затвора од месец дана враћен у логор и на кратко искључен из партије."¹⁵⁹ По изласку из логора живи у Марсеју и Дижону и очекује повратак у своју земљу. У НОП био у Ваљевском партизанском одреду па у Космајском партизанском одреду. Био шеф хируршке екипе 1. пролетерске дивизије и начелник санитета 3. корпуса 1943. године. Потом у мисијама у Италији и СССР-у. Од маја 1943. године потпуковник а од новембра 1944. пуковник. Након рата до марта 1943. заменик начелника Санитетске управе ЈНА (заменик Гојка Николиша). Од марта 1953. до новембра 1954. начелник. Члан је КПЈ од 1938. године.¹⁶⁰

Бранислав Миленковић рођен 25. априла 1907. године и био је студент Техничког факултета у Београду. У Шпанију одлази 1.7.1937. и био је до 11.2.1939. године. Завршио је Филозофски факултет (историју уметности). Био је кустос Музеја примењене уметности у Београду од 1952. године. Од 1932. до 1947. је био члан КПЈ. Умро је 1965. у Београду.¹⁶¹

Андрија Милић рођен је 15. децембра 1897. године. Ради у СССР-у од 1924. године. Тамо завршава и официрску школу 1936-1937. године. У Шпанији је био од 5. марта 1937. до 20. октобра 1938. године. По директиви Коминтерне се враћа у СССР. У Лењинграду као начелник одељења војне индустрије до 1946. Од 1946-1947. председник Комисије за ратне злочинце у Бечу. Након тога од 1947-1949. председник Архивске инвалидске комисије у Београду. Члан КПЈ од 1920. године.¹⁶²

Вељко Рибар рођен је 6. јануара 1897. године. Радио је у иностранству и у Русији од 1927. као предавач/доцент у емигрантској школи, и на једном руском Институту, а затим од 1932. као редактор издавач југословенских издања у издавачком предузећу иностраних радника. Крајем

¹⁵⁸ Југословенски добровољци у Шп. гр. рату, VIII - М / 19

¹⁵⁹ *Шпанија 1936-1939 IV*, стр 193-201.

¹⁶⁰ Југословенски добровољци у Шп. гр. рату, VIII - М / 20

¹⁶¹ *Исто*, VIII - М / 29

¹⁶² *Исто*, VIII - М / 30

септембра 1936. одлази у Шпанију где је ратовао и био на функцијама у главном штабу Интербригада у историјској комисији, издавао југословенску штампу и билтене о Југословенима у Шп. грађ. рату. Био је у логорима у Француској од 1939. до 1944. када су га ослободили француски патриоти и борио се са њима до децембра 1944. У Југославију се враћа 20. јануара 1945. где је био распоређен у пропагандно одељење Врховног штаба / касније генерал штаба ЈНА, а затим у лист Народна армија оставши тако у ЈНА до 31. маја 1949. када је демобилисан у чину мајора. Од јуна 1949. био најпре професор на новинској и дипломатској Високој школи до њеног расформирања. Написао је више филозофских дела: "Општа историја и проблем живота", "Физикални смисао теорије релативитета", "О постанку и природи материјалистичке дијалектике", "Историјска улога хришћанства", "Витализам и његов значај" и низ других брошура.¹⁶³

Станислав Самарцић рођен је 18.8.1906. у селу Рибари (Мачвански округ). Био је члан КПЈ од 1927. до 1948. У Шп. грађ. рату био је од новембра 1936. до новембра 1938. године када је оболео од туберкулозе и послат у Француску и СССР на лечење. У СССР-у остаје до 1944. где завршава Комунистички универзитет и два курса Историјског факултета. По повратку у Југославију радио као наставник партијске и синдикалне школе у Београду све до 1948. када је због Резолуције ИБ одстрањен са дужности. Од јануара 1951-1955. био службеник у историјском одељењу након чега је пензионисан.¹⁶⁴

Бранко Спасић је рођен 11. октобра 1916. године. Студирао је Технички факултет у Загребу. У Шпанију отишао априла 1938. и био до фебруара 1939. У логорима у Француској је био до априла 1941. После Другог св. рата радио за УДБ за Југославију до 1946. и Генералштаб ЈНА све до 6.9.1948. Од новембра 1950. у Народној банци ФНРЈ, филијале Задар и Загреб. Био је члан КПЈ од 1938. до 1948. Одговарао је пред Војним судом 1950. и одузети су му ордени. Након тога члан је Синдиката, председник синдикалне подружнице у филијали и члан Извршног одбора банковних службеника у Загребу и члан скупштине Завода за социјално осигурање за општину Доњи Град у Загребу. Студирао као ванредни студент на Економском факултету у Загребу.¹⁶⁵

¹⁶³ Исто, VIII - R / 9

¹⁶⁴ Исто, VIII - S / 5

¹⁶⁵ Исто, VIII - S / 20

Марко Спахић рођен је 2.3.1910. године. Био је члан КПЈ од 1936. до 1948. године, искључен због ИБ. Студирао у Прагу од 1931-1936. Одлази у Шпанију новембра 1936. где је био рањен и одлази априла 1938. Из Француске одлази у СССР и тамо радио као спикер на Радио "Москва" од 1940-1945. Враћа се у Југославију 1945. и био директор филмског предузећа за Југославију. Затим у "МОС филму" од 1.9.1945. до 1.9.1946. У Министарству пољопривреде НРС 1.9.1946 - 2.9.1948. По занимању инжењер.¹⁶⁶

Марко Шољић рођен 20. децембра 1908. радио је у Белгији пре одласка у Шп. грађ. рат. Од 10. јануара 1938. до 30. новембра 1938. био је у Шпанији. Није био у логорима јер је одмах пребачен за Белгију. Након посвратка у Југославију био је секретар среског одбора НО одбора. Члан је КПЈ од 20.11.1942. Умро је 6. јула 1970. у Мостару.¹⁶⁷

Тоша Тишма је рођен 26. децембра 1911. године. Дипломирао на Правном факултету у Београду 1933. Од јуна 1935. до фебруара 1938. чиновник Народне банке Скопље. Био је симпатизер КПЈ, не и члан. Био је у Шпанији од 28. фебруара 1938. до 9. фебруара 1939. године. Након тога у логорима Сен Сипријен и Гирс до јуна 1939. када се вратио у Југославију. У току Другог св. рата био у 3. батаљону 21. бригаде 28. дивизије, био је и дописник штаба дивизије, па дописник штаба 6. корпуса када је рањен у руку 1943. у Вировитици. Од 1945. упућен је у Београд и постављен за директора предузећа "Борба" а септембра месеца у Министарство финансија у Загреб. Од августа 1949. је у у Народној банци, као генерални директор централе за Хрватску. Био је члан КПЈ од 1938. у Шпанији примљен, па искључен 1941. у Новом Саду. Поново примљен 1944. у Агитпропу ЦК КПХ.¹⁶⁸

Блаж Узелац рођен је 10.2.1906. године. Завршио Технички факултет у Загребу 1930. Пре Шп. грађ. рата био је у Совјетском савезу као инжењер на Дњепростроју од 1932-1936. У Шпанији био од 1.10.1936. до 28.12.1938. након чега је био у логорима у Француској. Након Другог. св. рата ради у Електропривреди (технички директор, главни инжењер). Касније ради у Институту за електропривреду. Путовао је Француску и Италију 1951. и 1952. као делегат Савета за индустрију и грађевинарство.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Исто, VIII - S / 37

¹⁶⁷ Исто, VIII - Š / 17

¹⁶⁸ Исто, VIII - T / 4

¹⁶⁹ Исто, VIII - U / 9

Михајло Вранеш рођен је 21. 11. 1900. године. Био је у Совјетском савезу где је радио као партијски функционер од 1930. - 1936. године, а пре тога у Бечу и Прагу. Од новембра 1936. до фебруара 1939. био је у Шпанији у грађ. рату. Након тога је по партијској дужности пребачен у Париз, па у Холандију 1939. године. За време Другог. св. рата био у Ротердаму у Холандији. Ступио у холандски покрет отпора. После рата био у ЦК КПЈ, Министарству лаке индустрије, у Комитету за туризам и главни за машиноградњу 1946-1952. Члан је КПЈ од 1924. године.¹⁷⁰

Алберт Абинун Радановић рођен је 27. јуна 1913. у Сарајеву. Био је радник у Земуну и Загребу 1935. и 1936. Члан је КПЈ од августа 1935. године. У Шпанији је од октобра 1937. до јуна 1944. Априла 1938. заробљен је и био у заробљеништву до јуна 1944. године, након чега је пребачен у С. Африку, у Казабланку, и тамо био месец дана. У Шпанији је био члан Централног заробљеничког комитета. У НОП ступио јуна 1944. при војној мисији НОВ у Алжиру. Шеф војне мисије тада потпуковник Срећко Манола. Албинун био у 1. далматинској пролетерској бригади секретар батаљона и члан редакције бригадног листа. Од јуна 1945. до новембра 1950. у Министарству иностраних послова (Каиро, Лисабон) а након тога предавач шпанског на новинарској и дипломатској Високој школи. Члан је секције за агитацију и штампу Народног фронта за Београд. Члан Савеза бораца и спортског друштва "Темпо" планинарско-смучарске секције. Активан у масовним организацијама.¹⁷¹

Ратомир Беловић је рођен 23. фебруара 1915. у Параћину. Завршавао гимназију од 1929-1933. па уписао Грађевинско-архитектонско-технички факултет у Београду. Наставља студије архитектуре у Прагу 1936. Члан је СКОЈ-а од 1932-1936. У Шпанији је био као борац од децембра 1936. до јануара 1939. године. Тамо постаје члан КП Шпаније. Након рата био је у логорима у Француској па се враћа у Београд и ради на Техничком факултету. Био је у затвору у Управи града због политичке прошлости 1939. и 1941. године. За време Другог св. рата био је у Београду, а ослобођење га је затекло у рушевини где се крио. После рата био у Ударној групи на постављању Земунског моста. Затим је уследила обнова рада Техничког факултета и оснивање Народне технике. Био је пројектант на градилишту Канарево брдо и пружи Брчко-Бановићи. Делегат је првог реона Народног фронта 1945-46. и НСО Техничког

¹⁷⁰ Исто, VIII - V / 26

¹⁷¹ Исто, VIII - A / 7

факултета. Руководилац је стручних зидних новина и члан ЦУСТ-ове управе 1945-1948. По струци је технички цртач, пројектант.¹⁷²

Драготин Густинчич рођен 5. новембра 1882. у данашњој Словенији. Био је у Москви у разним техничким предузећима и на КУНМЗ (Лењинистичка школа). Од 1916. до 1918. био је емигрант у Швајцарској. Од 1931. до 1945. борави у СССР-у. Вероватно послат од стране Партије, у Шпанији се налази од октобра 1936. до фебруара 1939. године. Није учествовао у НОП, био у СССР-у. После Другог св. рата био је професор Љубљанског универзитета и Аграрног института од априла 1946. до априла 1948. Ухапшен је 1948-1951. због резолуције Информбироа.¹⁷³

Јосип Хусинец рођен је 19. фебруара 1913. у данашњој Хрватској. Студирао је права у Загребу и као студент радио у Статистичком заводу од 1.11.1933. до 30.6.1934. године. Члан је КПЈ од 1936. године. У Шпанији се бори од августа 1937. до априла 1938. године, када је био заробљен, и остатак времена проводи у затворима и логорима Франкове Шпаније. Остаје тамо све до јуна 1944. године. Покушао је бекство 1940. године али бива ухваћен. Све време боравка био политички активан. Након изласка учествовао у НОП од 1944. до априла 1945. Био је у 3. чети Прве далматинске пролетерске бригаде 26. дивизије. Месец дана је био на Војном судском курсу у Дубровнику. Од маја до новембра 1945. радио као војно-судски истражитељ војног суда 20. ударне дивизије и као вршилац дужности секретара војног суда при Штабу ЈА у Љубљани, у чину потпоручника.

Након рата и демобилизације новембра 1945. радио је као правни референт у Зем. комисији за злочине, а од октобра до краја новембра 1946. у Савезној комисији за злочине у Београду. Од децембра 1946. ради у Савезној текстилној дирекцији, а од 1949. у Савезном Министарству лаке индустрије. Након тога од октобра 1950. у Министарству финансија НРХ. Последње радно место у овом периоду који нас занима било је Рафинерија нафте у Ријеци од 1951. године. Такође, учествује у НФ и Синдикату.¹⁷⁴

Драгослав Јовановић рођен је 27.3.1913. у тадашњој Краљевини Србији. Студирао је медицину од 1932-1937. године. Члан је КПЈ од 1936. до 1945. У Шпанији као борац био од 1937. до 9. фебруара 1939. Након рата борави у логорима Гирс и Верне. За време окупације

¹⁷² Исто, VIII - В / 56

¹⁷³ Исто, VIII - Г / 25

¹⁷⁴ Исто, VIII - Н / 11

Југославије био је партијски руководиоца у Београду и Крушевцу. На студијама је био од 1945-1946. године, након чега ради као војни лекар на Медицинском институту. Није политички активан након Другог св. рата, а да ли је узрок тога сопствена жеља или партијска интервенција не зна се.¹⁷⁵

Јосип Лончарић је рођен 27.10.1901. године (данашња Хрватска). Борави у СССР-у од 1932. до 1936. и ради као инжењер геодезије. Члан је КПЈ од 1927. године. У Шпанији је био од септембра 1936. до 1938. године. Није био у логорима нити хапшен јер је отишао у СССР. За време Другог св. рата такође је био тамо и радио у Москви као редактор-преводац за хрватску секцију Издавачког предузећа на иностраним језицима. Након рата ради у Југославији, у Министарству саобраћаја, као начелник контролног одељења до 1949. године.

176

Радивој Николић рођен је 13.1.1914. у данашњој Босни и Херцеговини. Он је био студент филозофије на Универзитету у Београду, и постаје члан КПЈ од 1935. године. У Шпанији борави од јула 1937. до новембра 1944. године. Борио се у батаљону "Ђуро Ђаковић" а заробљен је 11. априла 1938. године. У заробљеништву је био до 1943. у логору Белчите. У новембру 1944. он је репатриран од стране југословенског посланства у Мадриду. Након тога, борио се у НОБ у 1. пролетерској од марта 1945. до 15. априла 1945. године, када бива рањен. Од августа 1945. до априла 1950. ради као уредник Радио Београда, затим до новембра 1951. студира (дипломирао на филозофској групи на Универзитету у Београду). Од марта 1952. преводилац у Радио Југославији, а од јануара 1954. преводилац у Радио Београду. Није био члан КПЈ од 1945. до 1949. године, када је поново примљен.¹⁷⁷

Анђелко Радосевић је рођен 28. маја 1913. године. Студирао је на Техничком факултету у Прагу од 1935-1937. када одлази у Шпанију да се бори. Тамо је био од фебруара 1937. до фебруара 1939. у батаљону "Димитров". Када је доспео у своју домовину тамо помаже НОП сакупљањем материјала и предавањем везе, дакле бавио се илегалним радом. Био је у Синдикату до 1945. а затим дипломирао 1946. године на Техничком факултету у Загребу. Ступио у "Југопетрол" у својству грађевинског инжењера августа 1946. Ради у Главној

¹⁷⁵ Исто, VIII - J / 8

¹⁷⁶ Исто, VIII - L / 22

¹⁷⁷ Исто, VIII - N / 5

дирекцији грађевинске индустрије као инжењер архитектуре, пројектант и надзорник над изградњом фабричких објеката. Није члан КПЈ.¹⁷⁸

Милован Ћетковић је рођен 3. марта 1897. у Црној Гори. Пре одласка у Шпанију радио је као лекар. У Шпанији је био од 5. априла 1937. до 2. фебруара 1939. Након пораза републиканске војске прелази границу и завршава у логорима у Француској (Сен Сипријен, Гирс и Верне). Када се вратио у своју земљу, у току Другог св. рата био је лекар Главне војне болнице у Београду од децембра 1944. до септембра 1945. са рангом начелника штаба бригаде. Након ослобођења био је управник Народног одбора Београд, од септембра 1945. до марта 1948. године, а затим ради у Генералној дирекцији социјалног осигурања Ф.Н.Р до новембра 1949. па је пензионисан. Није члан КПЈ јер је кажњен по линији ИБ.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Исто, VIII - R / 3

¹⁷⁹ Исто, VIII - Џ / 1

2. Радници

Они су остали помало скрајнути, мада остаје питање да ли због недовољног образовања или недовољног политичког залагања у Партији. У то време обнове и изградње новог "социјалистичког друштва" били су потребни образовани кадрови због жеље Партије да се што брже оствари помак и напредак. А радници су у то време били необразовани колико год врх Партије желео да они повуку друштво напред. Тако да су пристизале нове генерације образованих људи а ови радници су остајали на својим професијама, или су се дошколовали, па били административни службеници или директори предузећа. Већином су били рудари, магационери, обућари, курири, болничари, механичари, грађевински радници. Такође, већина њих били су чланови Партије. Карактеристично је да су били чланови масовних организација (Народног фронта, Синдиката, разних удружења) јер је то била одлика времена. Следе биографије радника:

Мијо Бакулин рођен је 25. маја 1903. у Жежеву код Загреба. Од 1929. до 1936. радио као рудар у Белгији. У Шпанији био од 7. новембра 1936. до фебруара 1939. По доласку из Белгије он је био у батаљону "Димитров". По поразу шп. републ. војске враћа се у Белгију и наставља да ради као рудар. Сарађивао је са партизанским одредом независног фронта Белгије. Није учествовао у НОБ-у. У Југославију се вратио 1945. године. Био је члан синдиката и у организацији Савеза бораца Југославије. У инвалидској је пензији јер је неспособан за рад. Није члан КПЈ.¹⁸⁰

Марко Блажевић рођен је у Ловинцу 1902. године. Емигрирао је у Канаду 1926. и тамо радио у рудницама до 1937. године када одлази у Шп. грађански рат. Био је у батаљону "Димитров" 129. бригаде. Након пораза био у логору у Француској па се враћа за Канаду. У своју домовину се враћа 1947. године и ради у Истарском угљеном копу. Члан КПЈ од 1931. године.¹⁸¹

¹⁸⁰ Исто, VIII - В / 7

¹⁸¹ Исто, VIII - В / 26

Милан Божић рођен је у Крушевцу 13.11.1909. Од 1929. до 1936. ради у Француској. У Шпанији се бори од 25.9.1936. до 2.2.1939. Од 1932. је члан КПФ, а од 1936. члан КПШ. Од 1939. до 1954. члан је КПЈ. У логорима Аржелес и Гирс је био након Шп. грађанског рата. Одлази на лечење у СССР 14. јуна 1939. и тамо ће остати до 1944. У НОБ био од априла 1944. до јуна 1945. као официр-капетан у 2. југословенској бригади и помоћник начелника града Београда. Од јула 1945. до 1947. ради у Министарству спољне трговине као помоћни директор Југословенске слободне зоне у Солуну. Од 1947. до 1950. ради као помоћни директор у Управи царина ФНРЈ да би од 1950-1952. био директор Управе.¹⁸²

Тодор Цветић рођен 23. марта 1907. Радио у Белгији од 1929. до 1937 када одлази у Шп. грађански рата и тамо био у 13. и 129. бригади. Након Другог светског рата био је пословођа угоститељског предузећа од 1946-1948. године, затим кратко ради у Мин. иностраних послова 1948-50. Од 1950. ради при царинарници ФНРЈ.¹⁸³

Никола Челебић је рођен у Истанбулу. У Шп. грађанском рату се бори од 28. септембра 1936. до краја рата. У Француским логорима остаје од 1939. до 1942. године. Тада бежи из логора и прикључује се француском покрету отпора, диверзантима код Тулуза. Када се вратио у Југославију био је поморац у Ријеци.¹⁸⁴

Петар Драгишић рођен је 6. јануара 1902. у Пиперима. Члан је КПЈ од 1932. Од 1937-1939. ратује у Шп.грађанском рату. За време НОП радио у Подгорици као машиниста у електричној централи док га нису ухапсили. После Другог. св. рата радио као инжењер у Нишу и Скопљу до 1947. Радио је у предузећу "Ђура Ђаковић" до 1951. А после у Југословенском аеротранспорту када је 1953. проглашен неспособним за рад.¹⁸⁵

Срећко Фишић рођен је 17. априла 1913. у Травнику. Од 1937. је члан КПЈ. Радио у фабрици у Травнику. У Шпанији је био од 1937. до 1938. јер је рањен и као рањеник пребачен у Француску. НОП-у се прикључио и крај рата дочекао у Осијеку. Од 1946. је директор Трамваја Осијек.¹⁸⁶

¹⁸² Исто, VIII - В / 34

¹⁸³ Исто, VIII - С / 5

¹⁸⁴ Исто, VIII - Ћ / 2

¹⁸⁵ Исто, VIII - Д / 27

¹⁸⁶ Исто, VIII - Р / 5

Иван Грегорићич рођен 5.маја 1899. у Опатији. У Шпанији био од јула 1937. до краја рата. Прешао у Француску и ту остао до краја Другог св. рата. Након рата ради као болничар у Железари у Јасеници.¹⁸⁷

Ернест Гргич је рођен 26. 3. 1913. Члан је КПЈ од 1934. Борио се у Шп. грађанском рату од 1937-1939. а након тога био у логорима у Француској. Учествовао у НОП. Након Другог св. рата ради у загребачком предузећу Геоистраживање.¹⁸⁸

Петар Грубор рођен је у месту код Бихаћа 15.3.1910. године. Пре одласка у Шпанију био је активан у радничком покрету. Од јуна 1937. до новембра 1938. био је у Шпанији. У Шп. грађанском рату је рањен па је био у Француској на лечењу. У току Другог св. рата био је у логорима у Немачкој на присилном раду. И после рата ради у Немачкој па се враћа у Југославију, да би се после опет вратио у Немачку да ради.¹⁸⁹

Ђуро Јакшић рођен је 10. марта 1905. године. Он је био самоуки ковач који је радио у Француској од 1925-1946. У Шпанији у рату је био од 7.1.1937. до 13.10.1938. у батаљону "Димитров" где је и рањен. Од 1946. године ради у Костолачким рудницама лигнита као ковач, до болести која га је задесила јуна 1949. године. Члан КПЈ од 1948. године.¹⁹⁰

Гвозден Јовашевић је рођен 27.8.1903. код Чачка. Радио као механичар у разним приватним предузећима у индустрији авионских мотора од 1933.до 1937. У Шпанији је од 8.8.1937. до 12.2.1939. У Француској био у логорима Аржелес и Гирс од 12.2.1939. до маја 1941. године. Цео Други св. рат провео у логору у Берлину. Од 1945. до јула 1955. радио у Градском аутомобилском предузећу. Није био члан КПЈ.¹⁹¹

Симо Косановић рођен је 20.11.1911. године. У Шпанском грађанском рату је био од децембра 1936. до фебруара 1939. Након пораза републиканске војске био на илегалном раду логорима у Француској. Од краја августа 1944. био војни делегат у Француској за

¹⁸⁷ Исто, VIII - G / 5

¹⁸⁸ Исто, VIII - G / 7

¹⁸⁹ Исто, VIII - G / 10

¹⁹⁰ Исто, VIII - J / 4

¹⁹¹ Исто, VIII - J / 22

репатријацију Југословена. Након тога радио у Југопетролу па као курир у Министарству иностраних послова 1947-1948.¹⁹²

Јакоб Крањчевић је рођен 25. јула 1909. године. У Шп. грађанском рату био је од августа 1937. до фебруара 1939. године. Од 1939. до 1941. био у француским логорима. У НОП ступио 18.8.1941. као организатор болница и склоништа за рањенике на Кордуну и Банији. Након 1945. примио је дужност у лечилишту Топуско. Члан КПЈ од 1941. године.¹⁹³

Рудолф Матић рођен 5. октобра 1905. године радио је као земљорадник, затим у Београду и у Белгији као радник. Од децембра 1936. до јула 1938. био је у Шпанији у батаљону "Димитров" где је био контузован од авионске бомбе и 1938. пребачен на лечење у Француску. Тамо после био у логорима у Другом св. рату па отеран на рад у Немачку одакле је побегао 1944. Враћа се у домовину где је радио као управник радничког одмаралишта Месног синдикалног већа. Члан КПЈ од 1931. године.¹⁹⁴

Саво Медан је рођен 16.9.1903 године. Био је радник у Београду а члан је КПЈ од 1925. године. Од августа 1937. до 9.2.1939. био је у Шпанији у грађ. рату. Након рата повлачи се у Француску и био у логорима до августа 1940. када бежи по одлуци Партије. Био је учесник у НОП. После Др. светског рата функционер Централног већа Савезног синдиката Југославије.¹⁹⁵

Првослав Михајловић рођен је 23. марта 1914. у Горњем Милановцу. Од 1931. до 1933. ради као трговачки помоћник а од 1933-1937. у Главној контроли у Београду као чиновник. Од 15. јуна 1937. до марта 1939. године био је у Шпанији, а након тога у логорима у Француској. У току Другог св. рата до 1943. у Београду на помагању и организовању отпора, а после у Вршцу активно повезан са партизанским одредом. Био је дневничар поште прво у Вршцу па у Новом Саду од 1945-1946., у Новом Бечеју од 1946-1947. и у Београду од 1947-1950. Члан КПЈ је био од 1938. до 1944. године. Био је на администативно-поправном раду.¹⁹⁶

Миливоје Миљковић рођен је 21. јуна 1912. код Крушевца. У Шпанији је био од 1937. до 1939. где се борио а након пораза борао је у логорима Аржелес и Гирс. Када је изашао из

¹⁹² Исто, VIII - К / 19

¹⁹³ Исто, VIII - К / 30

¹⁹⁴ Исто, VIII - М / 13

¹⁹⁵ Исто, VIII - М / 16

¹⁹⁶ Исто, VIII - М / 23

логора био је илегално код Југословена у Тулузу. Интерниран је у логор Аушвиц 6.7.1943. као шпански борац али је побегао 27.11.1943. године. После Другог св. рата радио у Инвалидском дому од јуна 1945. до 1946. године, након чега је радио у Ортопедском заводу као обућар.¹⁹⁷

Марко Пилић рођен је 10. децембра 1900. године. Није ишао у школу, неписмен је. Одлази у Белгију и тамо ради као рудар. Из Белгије одлази у Шпанију да се бори на страни Републике. Није учествовао у НОБ. Након рата је, такође, радио у руднику.¹⁹⁸

Душан Поповић је рођен 31. марта 1891. у Београду. Радио је у Паризу у фабрици авионских мотора од 1934-1936. као авио-механичар. Одлази у Шпанију 1936. и тамо се бори до 1939. године. После Шпанског грађ. рата завршава у логорима у Француској. За време Другог св. рата био је у Француској, па у Лондону где сарађује са Организацијом шпанских бораца. Након рата ради као магационер од 1945 - 1947. Од 1947. радио је у Авала филму.¹⁹⁹

Ђуро Прица рођен је 12. јуна 1910. године. Био је један од многих радника у Француској и члан КП Француске. Од 1936. до 1938. бори се у Шпанском грађ. рату. Налази се у Француским партизанима од 1941. до 1944. године. У НОВЈ ступио 1. септембра 1944. После рата радио у привредним предузећима, у циглани и руднику. Није члан КПЈ.²⁰⁰

Франо Синковић је рођен 4. маја 1911. године. У Шпанији је био од 1937. до 1938. године. Након Другог св. рата радио је као механичар.²⁰¹

Венцел (Већеслав) Селихар рођен је 24. септембра 1902. године. Од 1925. је члан КПЈ. Од 1937. до фебруара 1939. био је у Шпанији. Након рата бива по логорима у Француској. Враћа се у домовину 1944. и прикључује партизанима. Ослобођење Југославије га је затекло у ЈА као комесара батаљона болнице лаких рањеника 3. армије. Од августа 1945. налазио се у Народној милицији.²⁰²

Стеван Сердар рођен је 18.9.1908. године. Пре одласка у Шпански грађански рат био је радник у Канади. Одлази у Шпанију 1937. и био тамо до 1938. године. После Другог св. рата

¹⁹⁷ Исто, VIII - М / 72

¹⁹⁸ Исто, VIII - Р / 12

¹⁹⁹ Исто, VIII - Р / 37

²⁰⁰ Исто, VIII - Р / 44

²⁰¹ Исто, VIII - S / 14

²⁰² Исто, VIII - S / 7

у Канади је радио као партијски функционер у исељеничким организацијама, социјалистички аташе при посланству ФНРЈ од 1945-1947. године. Након тога био је синдикални функционер.²⁰³

Петар Вукелић рођен је 16. септембра 1902. Био је у Канади пре одласка у Шпанију од 1927.-1937. године. У Шпанији се бори на страни републиканске војске од 1937. до 1939. Након пораза враћа се у Канаду на рад. Током Другог св. рата налази се у Канади. А након рата био је рудар.²⁰⁴

Спасоје Забунов је рођен 1. 5. 1902. у Кулпину. Од 1930. до 1936. ради у Аргентини као текстилни радник . У Шпанији се борио од децембра 1936. до марта 1939. Након пораза Шп. републиканске војске завршио је у логору у Северној Африци. Од 1944-1945. је учествовао у НОВ као командир чете у чину капетана. Након рата у Југославији ради као руководилац текстилних предузећа. Био је члан КПЈ од 1930. године.²⁰⁵

Драгутин (Драго) Зоричић рођен је 11. јула 1909. године. У Шпанију одлази као добровољац и бори се од новембра 1937. до фебруара 1939. Након рата налази се у логорима Гирс и Драгињан од 1939. до почетка 1941. За време Другог св. рата био је у логору у Хамбургу. Након пораза нацизма враћа се у Југославију и ради као грађевински радник. Није члан КПЈ.²⁰⁶

Фрањо Жиц рођен је 7.1.1911. године. Радио у руднику у Белгији пре одласка у Шпанију. Од 25.10.1936. до 12.2.1939. борави у Шпанији као добровољац. Након пораза био је у логорима од 1939. до 1.6.1942. Чим се помогао своје земље прикључио се НОВ од 29.7.1943. Када је ступила демобилизација он је пребачен у Народну милицију где ради до 1947. а након тога у Градском грађевинском предузећу до 1951. године. Члан је КПЈ од 1932. ²⁰⁷

Александар Живадиновић рођен је 18. 3. 1910. године. Изучио је занат у Београду. У Француској и Белгији радио као обућар пре одласка у Шпанију јануара 1937. Тамо се борио до краја рата 1939. године. У Француским логорима остаје до 1940. године. У Другом св. рату бори се у француској 24. дивизији шпанских бораца. Затим, од 1944. до 1946. је члан војне

²⁰³ Исто, VIII - S / 10

²⁰⁴ Исто, VIII - V / 14

²⁰⁵ Исто, VIII - Z / 1

²⁰⁶ Исто, VIII - Z / 4

²⁰⁷ Исто, VIII - Ž / 1

мисије за репатријацију. Од 1946. до доласка у земљу радио као обућар у Бордоу. Члан је КПФ од 1940-1946. а након тога примљен у КПЈ.²⁰⁸

Јосип Абрамовић (Антон Лудек) рођен је 17. 2. 1901. године. Пре одласка у Шпанију радио је у фабрикама у Белгији и Луксембургу. Послат је 1935. од стране КПЈ у Москву на школовање. У Совјетско савезу остао је од августа 1935. до септембра 1936. и посласка у Шпанију. Члан је КПЈ од 1930/31. Био је члан синдиката у Југославији и Белгији. У Шпанији боравао од 11.10.1936. до 8.2.1939. и био је у батаљону "Ђуро Ђаковић". Повлачењем из Шпаније завршио је у логорима Аржелес, Гирс и Верне. Док је био у логорима два пута је завршавао у затвору јер је радио по партијској линији. У Југословенску Армију је ступио 15.1.1945. као помоћник комесара бригаде у чину капетана. Након ослобођења земље био је управитељ Дома ученика у привреди, политички помоћник директора Управе државних стамбених зграда и помоћник повереника стамбеног фонда. По линији НФ он је предавач по идеолошком питању у синдикатима. Члан је рејонског Савеза бораца (културно-просветни сектор).²⁰⁹

Силвестар Фабић рођен је 13. маја 1895. Борио се у Шпанији од 9.1.1937. до 9.2.1939. Након пораза, заједно са осталим борцима Интербригада, завршава у логорима у Француској. Након Другог светског рата био је у Савезу бораца НОР.²¹⁰

Јосип Јакоповић је рођен 12. марта 1903. године. Од 1917. године ради у фабрици цемента Беочин а од 1930. ради у Француској. У Шпанији се борио од 2. октобра 1936. до 1939. године у батаљону "Чапајев". Био је у логорима Аржелес, Гирс и Верне. Отишао је у партизане у 3. оперативну зону 9.6.1942. године, по повратку у своју земљу. У току НОР био је управник болница у четама и референт санитета Артиљеријске бригаде Славонске дивизије на крају рата. Након рата био је помоћник управника болнице у Сомбору од октобра 1945. до августа 1946. Од 30. августа 1946. до почетка 1947. референт за Инвалиде ослободилачког рата. Од 27. априла 1947. помоћник је управника болнице ЈА. Од 21. новембра 1947. ради као управник интерната Средње медицинске школе у Загребу. Члан КПЈ био је од 1934. године.²¹¹

²⁰⁸ Исто, VIII - Ж / 10

²⁰⁹ Исто, VIII - А / 8

²¹⁰ Исто, VIII - F / 10

²¹¹ Исто, VIII - J / 15

Срећко Јуркић рођен је 22. 4. 1912. године. Радио у Белгији у руднику од 1928. до 1936. Одлази у Шпанију децембра 1936. и бори се у батаљону "Димитров" до фебруара 1939. године. Након пораза републиканске војске био у логорима Аржелес и Гирс, па се вратио у Белгију и за време Другог св. рата био у Белгијском покрету отпора. У Југославију се враћа 1947. године и радио је у "Икарусу" у Земуну.²¹²

Лазар Јелић рођен је 22. 3. 1901. године. Радио је у Канади као рудар од 1927. до 1942. године. У Шпанији се бори од 7. септембра 1937. до фебруара 1939. године. Након рата враћен у Канаду на рад, није био у логорима. У Југославију долази 1942. као члан Британске војне мисије без чина. Након Другог св. рата ради у служби тешке индустрије, као директор једног предузећа, до пензије. Био је члан КПЈ од 1934. године.²¹³

Леополд Мендаш рођен је 27. 8. 1916. у данашњој Словенији. У Шпанском грађ. рату се борио од јуна 1937. до фебруара 1939. Након Другог св. рата и ослобођења Југославије он ради на Шумарском факултету у Земуну.²¹⁴

Војислав Милошевић рођен је 26. 10. 1907. године. Радио као месарски радник од 1934. до 1936. У Шпанији био од октобра 1936. до фебруара 1939. Након рата са осталим саборцима био је у логорима Аржелес, Сен Сипријен и Гирс. По повратку у домовину радио у фабрици сапуна у Београду. За време Другог св. рата организовао и набављао материјал за Космајски партизански одред. Од 20.10.1945. до 1946. радио је у Народној милицији. Од 1946. до 1948. налази се у месном синдикалном већу Београда. Од 1948. до априла 1952. у Савезу синдиката Југославије. Од 1952. до 1954. у радио је Управи за путеве НО Београд, одакле је избачен и судио се са директором.²¹⁵

Иван Матејак рођен је 16. маја 1910. До 1926. је био код родитеља у родном месту Ђурђевцу и изучио обућарски занат. Радио је највише у Загребу. У Шпанији је био од 4.7.1937. до 14. јула 1944. године. Од 3. априла 1938. налази се у ропству у Шпанији, Франкова војска га заробила. Након повратка у домовину био је у ЈА официр јединице КНОЈ-а по специјалним задацима и политички руководиоцац. Након Другог св. рата ради за УДБ и КНОЈ до 1946. године. Од 1946. у Министарству рада ФНРЈ (од 1946. до 1948. делегат ФНРЈ за

²¹² Исто, VIII - J / 14

²¹³ Исто, VIII - J / 18

²¹⁴ Исто, VIII - M / 18

²¹⁵ Исто, VIII - M / 36

репатријацију исељеника). Након тога био државни чиновник и резервни капетан. Био је члан КПЈ од 1937.²¹⁶

Антон Ракар је рођен 1. априла 1903. године. Као као тапетарски радник у Африци (Орану) од 1933. до 1935. године. Припадао је КП Француске од 1934. до 1944. године. У Шпанији био од 1936. до 1939. Након рата завршава у логорима Аржелес и Гирс где је остао до 1942. године. У НОБ био у 8. ударничкој бригади прекоморске артиљеријске групе као борац. Од 1946. до 1947. радио је у Љубљани као тапетарски радник код приватника, а од 1947. до 1952. у Тапетарској задрузи у Опатији. Од 1952. ради самостално.²¹⁷

Димитрије Станисављевић (Фурман) рођен је 30. 5. 1899. године. У СССР-у је од 1930. као члан председништва и руководиоца одељења за производњу у Уралском синдикалном већу. Члан је и функционер КПЈ од 1919. до 1946. године. У Шпанији се налазио од децембра 1936. до фебруара 1939. Од децембра 1936. до јуна 1937. био је комесар батаљона "Димитров". Од јуна 1937. наставник политичке школе у Албасетеу. Након пораза боравио је у логорима Аржелес, Гирс и Верне. Од априла 1944. био је командант Југословенског партизанског одреда у Централној Француској (мајор француске војске). Након Другог св. рата налазио се на разним дужностима у апарату Извршног одбора града Београда од 1945. до септембра 1948. Одговарао је пред Народним властима због резолуције ИБ али није осуђиван. Током 1946/47. био председник Спортског клуба "Београд".²¹⁸

Ђорђе Живковић је рођен 28. 3. 1910. године. Пре одласка у Шпанију 1.6.1937. био је студент права. Борио се у батаљонима "Димитров" и "Дивизионари". Након пораза републиканске војске одлази у логоре у Француску (Аржелес, Гирс и Сен Сипријен) и тамо остаје од 1939. до 1941. За време Другог св. рата налазио се у логору у Немачкој на принудном раду. Након рата ради у Текстилној фабрици Лесковац, затим Рударска школа у Вараждину и на крају матичар у Загребу (НОО Горњи Град). Члан КПЈ био је од 1937. године.²¹⁹

Димитрије Жунковић је рођен 30. јуна 1904. године. Радио је као приватни чиновник или вртларски радник до одласка у Шпанију. У Шпанију иде августа 1936. и борави тамо до јуна 1944. Заробљен је од стране непријатеља близу Билбаоа 17. јуна 1937. и остаје у

²¹⁶ Исто, VIII - М / 62

²¹⁷ Исто, VIII - R / 22

²¹⁸ Исто, VIII - S / 33

²¹⁹ Исто, VIII - Ž / 3

заробљеништву до јуна 1944. Од јуна до јула 1944. је био у логору за пријем избеглица у Казабланци. Од октобра 1944. борио се у Првој Далматинској ударној бригади 16. дивизије до демобилизације 1945. Од октобра 1945. био је службеник Техничког одељења (ИНО града) Београда, а од априла 1946. руководилац паркова Маршалата. Од маја 1948. службеник Министарства иностраних послова ФНРЈ као управни референт. Био је члан КПЈ од 1945. године.²²⁰

Иван Пихлер рођен је 9. децембра 1901. У Шпанији се борио као добровољац од новембра 1937. до јануара 1939. У логорима Сен Сипријен и Гирс боравио након рата и пораза. Након Другог св. рата од новембра 1945. до јуна 1947. ради у Министарству спољних послова. Од 1947. ради на организацији угоститеља у одмаралишту Извршног вијећа Н.Р. БиХ код Сарајева. Члан је КПЈ од 1938. године.²²¹

Јуре Билић рођен је 15. априла 1907. године. Био је радник у Француској од 1926. до 1936. У Шпанију одлази 9. септембра 1936. и бори се до краја рата 1939. године. Он је након Другог св. рата, што је и период који нас занима радио као шеф ОЗН-е до августа 1946. а после био у народним властима. Члан КПЈ био је од 1934. године.²²²

²²⁰ Исто, VIII - Ж / 11

²²¹ Исто, VIII - Р / 13

²²² Исто, VIII - В / 60

3. Официри ЈНА

Официри су били цењени у тадашњем друштву због скорог завршетка рата и победе партизана. Њихов углед у друштву, иако је и раније био велики, сада је порастао због залагања Партије да се очувају тековине револуције. Начелник Генералштаба био је Коча Поповић а његов заменик Пеко Дапчевић, обојица шпански борци. Официри су као и интелектуалци и радници такође били чланови Партије и Народног фронта. Неки од њих били су послати на школовање у СССР јер је недостајало виших образованих кадрова. Један од официра ЈНА Фрањо Бонер био је секретар Савеза бораца од 1948-1952. године. У даљем тексту следе њихове биографије:

Јосип Беркопец, рођен 25. марта 1911. у селу Румања, радио је као обућар од 1928. до одласка у Шпанију 1937. године. Тамо ступио у батерију "Стјепан Радић" и постао члан КПШ 1938-1939. а од 1939. члан КПЈ. Учествовао у НОП као борац и руководиоца Мариборског подручја. Од 1945. живи у Београду, и од 1952-1955. је пуковник Југословенске народне армије.²²³

Димитрије Георгијевић рођен је 15. 10. 1892. у Ковину. Био је у СССР-у од 1914. до 1943. Од 1919. је члан КПЈ. У Шп. грађанском рату од 1937. до 1939. године. Тамо је био у 15. интернационалној бригади на харамском фронту, брунетској офанзиви, сарагоској операцији и бици за Теруел. Након тога, комесар артиљеријске групе "Еславо". У Другом св. рату прво у Црвеној армији (1941-1943), а затим комесар Југословенске бригаде. Био је у ЈНА до 1952. године када је пензионисан.²²⁴

Петар Миловановић рођен 1905. у Београду, члан је КПЈ од 1927. године. Био је у Француској, члан и њихове Партије па од тамо иде за Шпанију. Од 12.10.1936. до 1939. био је у Шп. грађанском рату. Након тога у логорима, одакле успева да се избави и да илегално ради за Покрет отпора Француске. По ослобођењу Француске био је шеф војне мисије у 21.

²²³ Исто, VIII - В / 20

²²⁴ Исто, VIII - Г / 14

области, у чину капетана ЈНА. По завршеној мисији враћа се у Југославију 1945. где је био у ЈНА као потпуковник до пензионисања 1953. године.²²⁵

Никола Рукавина рођен 3. децембра 1905. Био је у Француској пре одласка за Шпанију. Члан је КПЈ од 1933. године. Бори се у Шпанији од 1.11.1936. до 23.1.1939. године. Ради као потпуковник у ЈНА након рата.²²⁶

Иван Рукавина рођен 26. јануара 1912. живео је у Чехословачкој. Члан је СКОЈ-а од 1933. а КПЈ од 1935. године. У Шпанији ратовао од 16.12.1936. до 10.3.1939. године. Завршава Медицински факултет по повратку у Југославију. У мају 1941. постаје члан војног комитета при ЦК КПХ за припрему устанка у Хрватској. Члан Врховног штаба НОВ и ПОЈ. Од 1944. генерал-пуковник.²²⁷

Војо Тодоровић је рођен 12.3.1914. у Мостару. Студирао је у Загребу од септембра 1933. до јуна 1937. године. Члан КПЈ од марта 1934. Од јуна 1937. до 9. фебруара 1939. у Шпанији, а након Шпаније у логорима Сен Сипријен, Гирс и Верне до 1940. У НОВЈ генерал-потпуковник и командант дивизије ЈНА. После рата занимање му је официр у Армији, а такође је председник Стрељачког савеза Југославије.²²⁸

Павле Вукмановић је рођен 26. јуна 1903. Он је емигрирао у Холандију 1929. године, а од 1930-1936. био је рудар у Француској. У Шп. грађ. рату од септембра 1936. до 1939. где су га након пораза чекали логори у Аржелесу и Гирсу у Француској. У августу 1941. дошао је у Хрватску и радио на организацији устанка, био у чину мајора. У Министарству унутрашњих послова учествовао у формирању Народне милиције у Загребу и ту био од 1945. до 1947. године. А од 1947. налази се у ЈНА са чином потпуковника. Члан КПЈ од 1937. године.²²⁹

Фрањо (Франц) Бонер рођен је 21. септембра 1909. у Суботици. Био је столарски радник у Београду од фебруара 1933. до априла 1937. године, када одлази у Шпанију и тамо се бори до краја рата. Био је у батаљонима "Димитров", "Ђаковић" и "Дивисионарио". Након пропасти републиканске војске по директиви Штаба Интернационалних бригада био у логорима у Француској. Након тога се школовао у СССР-у и полагао политичке курсеве. Није учествовао

²²⁵ Исто, VIII - М / 37

²²⁶ Исто, VIII - R / 17

²²⁷ Исто, VIII - R / 29

²²⁸ Исто, VIII - T / 12

²²⁹ Исто, VIII - V / 16

у НОП. Након ослобођења Југославије био је члан окружног комитета у Суботици од 1945-1947. године, секретар рејонског комитета. Од 1947-1948 директор кадрова Генералне дирекције нафта и плин ФНРЈ. Од 1948. до 1950. начелник персоналног одељења РУДНАП-а. Од 1950. у ЈНА као војни службеник III класе. Био је секретар Савеза бораца од 1948-1952.²³⁰

Фране Лацмановић рођен је 15. септембра 1909. У Шпанији се борио од 12.8.1936. до 15.2.1939. године. Од 1940. је члан КПЈ. Био је у ЈНА до 1952. када је, вероватно, пензионисан. Умро 1966. у Београду.²³¹

Младен Живковић је рођен 26. децембра 1911. године. Бавио се замљорадњом и риболовом, радио у фабрици ликера а потом као поморац у иностранству. У Шпанију стиже 3. октобра 1936. и остаје до 12. фебруара 1939. После боравка у француским логорима 4. новембра 1941. ступа у партизане. Од ослобођења Југославије он је мајор ЈА у Пули. Члан КПЈ од 1938. године и у Народном фронту од оснивања.²³²

Марјан Ерцег рођен 24.11.1908. Пре одласка у Шп. гр. рат био је у Белгији у руднику угља од 1928. до 1936. године. У Шпанији се бори на страни републиканске војске до краја рата. Након Другог светског рата био официр у ЈНА до 23.4.1951. Одговарао пред народним властима по линији ИБ.

²³⁰ Исто, VIII - В / 29

²³¹ Исто, VIII - L / 12

²³² Исто, VIII - Ž / 5

Закључак

Августа 1936. у Шпанију стижу први добровољци међу којима су и југословенски. Од тих добровољаца (који су се у почетку прикључивали народним милицијама) формирају се интернационалне бригаде, које су се у Албасетеу обучавале за борбу. Поред Југословена ту су били и многи Французи, Немци, Чеси, Пољаци, Бугари и други. Био је ту огроман број радника, сељака и интелектуалаца који су пошли у Шпанију да се боре за "слободу и демократију". Огроман број њих су чинили млади људи, и просечна старост је била 27 година.²³³ Највише је било оних Југословена који су дошли из Француске и Белгије (већином радници у рудницама у Белгији и по Француској), партијских кадрова из СССР, студената и интелигенције из Чехословачке (група југословенских студената која је студирала у Прагу) и Југославије. Краљевина Југославија се у то време придржавала политике "немешања" и њене власти настоје да свим силама спрече одласке добровољаца у Шпанију. Прибегава хапшењима и другим облицима прогона, али доста њих успева да се домогне Шпаније.

Тамо се највише њих бори у батаљонима "Димитров" и "Ђуро Ђаковић", а неки се налазе и у артиљерији или герилским јединицама. Учествоју у биткама: на Харами, код Гвадалахаре, Теруела, Белчите, Сарагосе, на Ебру. Када су интербригадисти требали бити повучени из Шпаније и послати кућама, Долорес Ибарури је одржала опроштајни говор у Барселони 28. октобра 1938. Део тог говора гласи: "Припадници свих земаља и раса, дошли сте нам као браћа, као синови бесмртне Шпаније, дошли сте у најтежим данима нашег рата. Када је главни град Шпанске републике био угрожен, ви сте, храбри другови из интернационалних бригада, вашим борбеним одушевљењем, вашим херојством, вашим пожртвовањем допринели да се он спасе(...) Комунисти, социјалисти, анархисти, републиканци, људи различитих боја и идеологија, различитих религија, људи који искрено воле слободу и правду, несебично су нам пришли."²³⁴

²³³ *Шпанија 1936-1939 V*, стр 500.

²³⁴ *Шпанија 1936-1939 III*, стр 563.

Подаци говоре да је око пола југословенских добровољаца погинуло у Шпанском грађанском рату. Пред Други св. рат или почетком рата се вратио само мањи број њих око 350, од којих је преко 250 учествовало у НОБ, и њих 123 погинуло. Велики број њих није успео да се врати у земљу па су, или остајали у логорима, или се прикључивали покретима отпора других земаља. Они који су се борили у НОП су били јако утицајни због својих политичких и војних искустава из Шпанског грађ. рата. Били су постављани за команданте, илегалце, диверзанте и одлично су обављали своје дужности. На крају рата, када су у току завршних операција формиране четири армије, њихови команданти били су "Шпанци": Коча Поповић, Пеко Дапчевић, Коста Нађ и Петар Драпшин (који је одмах након рата погинуо). У Југославији је 1. јуна 1971. било 286 живих шпанских бораца.²³⁵ Данас више није жив ниједан од њих.

Након што је КПЈ из Другог св. рата изашла као победница и своју власт након рата темељила на својој победи, многи шпански борци који су се нашли у њеним редовима су сада били носиоци власти и промена у друштву. И сви су они, према својим могућностима, учествовали у формирању новог социјалистичког друштва у Југославији. Међутим, знајући карактер Партије којој су припадали и која је то друштво водила, њихова делатност је била ограничена. На примерима Благоја Нешковића и касније Коче Поповића видимо како Партија третира интелигенцију.

На основу 113 биографија шпанских бораца у којима се види њихово деловање у друштву након Другог светског рата, од којих је 100 пронађено у Архиву Југославије а осталих 13 у зборницима и мемоарима, покушала се извршити реконструкција њихових улога. У једнопартијском друштву послератне Југославије у ком је КПЈ настојала да спроведе своју политику, створи социјалистичко друштво и задржи власт на тековинама револуције, шпанских бораца који су сматрани интелектуалцима било је 51. Већина ових људи била је у врху партијске хијерархије и самим тим су највише и могли да утичу на развој друштва. Једни су били "партијци" који су већином спроводили одлуке, а други министри, дипломате, амбасадори, лекари. Официри којих је било 19 су такође били значајни у Генералштабу и Министарству народне одбране. Радника је било 43 и код њих је карактеристично да неки нису ни били чланови Партије, мада већина јесте. Неке од њих је Партија заборавила јер нису стигли да се прикључе НОБ а неке просто није ни занимао политички рад па су наставили да раде у рудницима, предузећима, задругама и др. Они су већином били партијски чиновници,

²³⁵ Исто, стр 503.

референти, а делом и због тога што су Партији били потребни комунисти, људи проверене прошлости којима могу веровати. А они су се доказали још у Шпанији.

Ипак, одређени шпански борци "проверене прошлости" нису били подобни када је наступило време сукоба са Информбироом. Када је Стаљин напао КПЈ и Тита 27. марта 1948. наступило је доба прогона неистомишљеника, који су били скрајнути и прогнани из политичког живота. Ко год се изјаснио за Стаљина или показао "колебање" био је провераван, испитиван а неки су били и осуђени. То су били: Благоје Нешковић, Драготин Густинчич, Станислав Самарџић, Бранко Спасић, Милован Ћетковић, Димитрије Станисављевић, Марјан Ерцег. Ово је, наравно, само на основу архивске грађе која је била прикупљена за овај рад, а има је још. Било је још много њих који су поделили судбину седморице коју сам навела. На пример Синиша Дробац²³⁶ кога Лазар Удовички наводи у својим мемоарима.

²³⁶ Лазар Удовички, *Шпанија моје младости*, стр 97;135.

Извори и литература

Извори:

Архив Југославије

Фонд 724 Југословенски добровољци у Шпанском грађанском рату

Фонд 507 Савез комуниста Југославије

Објављени извори

Борковић Милан, Глишић Венцеслав, Оснивачки конгрес КП Србије, Институт за историју радничког покрета Србије, Београд 1972.

Мемоарски извори

1. Влаховић Вељко, Шпански грађански рат, Сабрани радови I, Издавачки центар Комунист, Београд 1982.
2. Дапчевић Пеко, Од Пиринеја до Цетиња, Просвета, Београд 1981.
3. Николиш Гојко, Корјен, стабло, паветина, Загреб 1981.
4. Николиш Гојко, Шпанска праскозорја, Књижевне новине, Београд 1986.
5. Поповић Коча, Белешке уз ратовање, БИГЗ, 1988.
6. Удовички Лазар, Шпанија моје младости, Београд 1997.
7. Југословени у Шпанији, Свјетлост, Сарајево 1959.
8. Наши Шпанци; Зборник фотографија и докумената о учешћу југословенских добровољаца у Шпанском рату 1936-1939, издали шпански борци Југославије, 1961.

9. Шпанија 1936-1939; Зборник сећања југословенских добровољаца у Шпанском рату I-V, Београд 1971.

Литература:

1. Алварес Фе Бахо, Пећароман Хулио Хил, Историја Шпаније, Клио, 2003
2. Босиљчић Слободан, Морача Перо, Комунисти Југославије (1919 - 1969), Младост, Београд 1969.
3. Гавриловић Вера, Гојко Николиш - живот и дело, Београд 1998.
4. Глишић Венцеслав, Досије о Благоју Нешковићу, Службени гласник, 2011.
5. Глишић Венцеслав, Револуционари, Службени гласник, Београд
6. Димић Љубодраг, Агитпроп култура, Издавачка радна организација "Рад", Београд 1988.
7. Мирковић Ена, Благоје Нешковић (1904-1984). Политичка биографија, докторска дисертација, Београд 2016.
8. Ненадовић Александар, Разговори с Кочом, Глобус, Загреб 1989.
9. Петрановић Бранко, Историја Југославије 1918-1988, трећа књига, Нолит, Београд
10. Петрановић Бранко, Историчар и савремена епоха, Београд 1994.
11. Петрановић Бранко, Југославија на размеђу (1945-1950), ЦАНУ, Подгорица 1998.
12. Петрановић Бранко, Политичка и економска основа народне власти у Југославији за време обнове, ИСИ, Београд 1969.
13. Самарцић Никола, Историја Шпаније, Плато, Београд 2003.
14. Чкребић Душан, Коча Поповић - дубока људска тајна, Службени гласник, 2012.
15. Војна енциклопедија 1 А-борци, Београд 1958.

16. Зборник народних хероја Југославије, НИП "Омладина", Београд 1957.
17. Југословенски савременици - ко је ко у Југославији, Хронометар, Београд 1970.
18. Народни хероји Југославије I - II, Младост, Београд 1975.
19. Српска енциклопедија I, Матица српска, САНУ, Завод за уџбенике, Нови Сад-Београд 2010

Интернет страница:

<http://www.partizan.rs/wp-content/uploads/2011/03/Istorija-kluba-.pdf> , преузето 2.7.2018.

